

FILOSOFIE ROMÂNESCĂ

DESPRE VIAȚA FILOSOFICĂ DE DINAINTE DE 1989

MIRCEA FLONTA

Academia Română

CRISTIAN VASILE

Institutul de Istorie „N. Iorga”, Academia Română

On the Philosophical Life before 1989. The material below reveals a discussion recorded in 2011 between Mircea Flonta and Cristian Vasile. It is an oral history interview intended to help document a topic titled “The Microcosm of Propaganda: The Faculty of Philosophy in Bucharest under the sign of ideological control, 1948-65: Criteria for selecting university professors, Admission system, Purges, and ideological Unmasking.” The text of the interview included topics such as: the Faculty of Philosophy in the communist regime’s propaganda system; the criteria for the selection of professors; the structure of the postwar Soviet-type Faculty of Philosophy; the role of various Departments; the teaching of Marxism-Leninism; reorganizations and personnel changes; the admission system at the Faculty of Philosophy; the political regimentation among students; admissions discrimination policies; political changes after 1953/1955; the case of writer Alexandru Ivasiuc, for a short time student at the Faculty of Philosophy. Last but not least, the interview evokes the personality of professors such as Tudor Bugnariu who avoided the official ideological message and defended their students or faculty colleagues.

Keywords: Faculty of Philosophy, University of Bucharest, ideological control, philosophy under communism, Marxism-Leninism.

În anul 2010 am început lucrul efectiv la un proiect mai special pentru mine, intitulat „Microcosmul propagandei – Facultatea de Filosofie din București sub zodia controlului ideologic, 1948–1965: criteriile de selecție a profesorilor, sistem de admitere, epurări și demascări”. Era un proiect care ar fi trebuit să cuprindă studii și documente și să aducă laolaltă mai mulți cercetători. Ideea acestui studiu, însoțit de o anexă documentară și mărturii de istorie orală, a apărut prin 2009 după mai multe discuții purtate cu Vladimir Tismăneanu. Lucrasem împreună atât în 2006 la definitivarea *Raportului final*¹, cât și în 2008 la conturarea schiței biografice a lui

¹ În *Raport* – la secțiunea *biografiile nomenclaturii*, dar nu numai – se regăsesc și date importante despre alte câteva cadre didactice ale Facultății de Filosofie din perioada stalinistă: Leonte Răutu, Paul Niculescu-Mizil, Nestor Ignat, Sorin Toma și alții; *Raport final*, coordonatori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile, București, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Editura Humanitas, 2007, pp. 785–808.

Leonte Răutu, unul dintre ideologii proeminenți ai regimului comunist, dar și „profesor” al noii Facultăți de Filosofie din București după 1948². Această instituție de învățământ superior căpătase în anii 1948–1949 o accentuată fizionomie specifică stalinismului dezlănțuit, nemaivând practic vreo legătură consistentă cu vechea Facultate de Filosofie și Litere³.

Inițial, am preconizat o concentrare istoriografică asupra anului 1965, caracterizat printr-un asalt ideologic și polițienesc contra facultății, în plină perioadă de (aparentă) relaxare și „liberalizare”, chiar dacă limitată. Era o epocă strict contemporană cu accederea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, ales secretar general al PCR la congresul din iulie 1965. De altfel, Vladimir Tismăneanu publicase în cotidianul *Evenimentul zilei*, începând cu 29 noiembrie 2006, un lung serial intitulat *Un puzzle cu Securitate, partid și UTC*⁴, având drept teme principale ancheta Securității și implicarea organelor de partid și de UTM/UTC⁵ în reprimarea unui consistent grup de studenți de la Facultatea de Filosofie; teroarea ideologică a culminat cu demascarea și exmatricularea lor la finele lunii octombrie 1965. Pentru Vladimir Tismăneanu și pentru mine, acest moment de represiune părea să fie o piesă importantă a unui mozaic istoriografic care ar fi demonstrat prelungirea ethosului totalitar și după 1964 într-un timp în care studii politologice și istoriografice puneau la îndoială natura totalitară și chiar dictatorială a regimului comunist de la București. În plus, cazul descinderii polițienești și ideologice de la Facultatea de Filosofie din capitală putea servi pledoariei pentru consistența conceptului de *național stalinism* (numit și *stalinism național*) aplicat regimurilor Gh. Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu⁶. Eu însumi am continuat cumva acest demers în 2008 într-o comunicare consacrată eșecului – în spațiul românesc – al unei mișcări reformiste de tipul celei din Cehoslovacia anului 1968⁷.

² Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, București, Editura Humanitas, 2008.

³ Pentru profilul Facultăților de Filosofie și Litere de dinainte de 1948, vezi Lucian Nastasă, „Suveranii” universităților românești. *Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, vol. I, *Profesorii facultăților de Filosofie și Litere (1864–1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007.

⁴ Vladimir Tismăneanu, „Un puzzle cu Securitate, partid și UTC”, I, în *Evenimentul zilei*, miercuri, 29 noiembrie 2006. Ultimul episod a apărut miercuri, 3 ianuarie 2007 (<https://evz.ro/senatul-evz-un-puzzle-cu-securitate-partid-si-utc-ultimul-episod-424716.html>; accesat: 19 februarie 2024). Serialul a fost republicat în Vladimir Tismăneanu, *Refuzul de a uita. Articole și comentarii politice (2006–2007)*, București, Editura Curtea Veche, 2007, pp. 154–204.

⁵ Uniunea Tineretului Muncitor/Uniunea Tineretului Comunist – organizațiile oficiale de înregimentare a tineretului din perioada regimului comunist; Adrian Cioflâncă, „Repere pentru o istorie a Uniunii Tineretului Comunist”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, tom. XLII–XLIV, 2006–2007, p. 527 și urm.

⁶ Vladimir Tismăneanu, „Ce a fost stalinismul național”, în *Despre comunism. Destinul unei religii politice*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 74–105; idem, *What was National Stalinism*, în Dan Stone (ed.), *The Oxford Handbook of Postwar European History*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 462–479.

⁷ Cristian Vasile, „1968 Romania: Intellectuals and the Failure of Reform”, în Vladimir Tismăneanu (ed.), *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia*, Budapest–New York, Central European University Press, 2011.

De la bun început, Vladimir Tismăneanu mi-a indicat doi posibili interlocutori, martori importanți ai epocii supuse analizei – Dorli Blaga (Ana Dorica Bugnariu) și profesorul de filosofie Mircea Flonta. În martie 2010, Vladimir Tismăneanu a devenit președinte al Consiliului științific al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER). Proiectul despre Facultatea de Filosofie a fost asumat și de IICCMER, al cărui colaborator am devenit. Regretata Dorli Blaga (1930–2021) – fiica marelui filosof și soția lui Tudor Bugnariu – îl cunoștea foarte bine pe profesorul Mircea Flonta și a mijlocit întâlnirea dintre noi. Tudor Bugnariu fusese profesor și decan al Facultății de Filosofie în anul 1965 și a continuat să fie influent în instituția universitară chiar în pofida retrogradării sale motivată politic din primul an al regimului N. Ceaușescu. Între altele, doamna Blaga – pe lângă consistentul interviu acordat – ne-a mijlocit accesul la jurnalul lui Tudor Bugnariu, la diverse alte documente, precum și interviuarea mai multor martori relevanți⁸.

Încă din 2010–2011 s-a conturat o structură a proiectului pe capitole, iar în multe puncte am fost ajutat de mărturia profesorului Mircea Flonta. Atât în interviul cu Mircea Flonta, cât și în celelalte investigații derulate de mine în acei ani am insistat inclusiv asupra obiectivelor reformei învățământului din 1948. Schimbarea radicală a sistemului educațional devenea aproape o certitudine încă din primăvara anului 1948, odată cu preconizata măsură de naționalizare a tuturor școlilor particulare, inclusiv a celor confesionale, stipulată și de noua Constituție comunistă. Între obiectivele principale ale legii învățământului din 3 august 1948 – Decretul nr. 175 – s-au aflat: formarea tinerilor în spirit comunist, controlul strict al școlilor elementare, medii și superioare, prin reconfirmarea suprimării autonomiei universitare (produsă de fapt în anul 1946), precum și asigurarea cadrelor pentru planul de industrializare, prin extinderea învățământului tehnic mediu și superior⁹. Conducerea comunistă viza și constituirea unei pătri de „cadre” care să aplice politica partidului în administrația de stat, armată, justiție, instituții culturale și educaționale. În mod previzibil, inclusiv universitățile cu structurile componente ar fi trebuit să preia mesajul ideologic oficial. Din acest motiv, am abordat în interviul cu Mircea Flonta teme precum: Facultatea de Filosofie în sistemul de propagandă al regimului comunist; criteriile de selecție a profesorilor; structura noii Facultăți; rolul diverselor Catedre; predarea filosofiei marxist-leniniste, a materiei Bazele marxism-leninismului; reorganizările și schimbări de personal; sistemul de admitere de la Facultatea de Filosofie; încadrarea politică a studențimii; politicile de discriminare la admitere; schimbările de după 1953/1955; cazul studentului Alexandru Ivasiuc etc.

⁸ Interviul meu cu profesorul Mircea Flonta întregeste cumva imaginea despre funcționarea facultății și predarea filosofiei în comunism, care se regăsește și într-un volum din 2005; Mircea Flonta, *Apropieri. Convorbiri cu Romulus Brâncoveanu*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.

⁹ „Monitorul Oficial”, partea I–A, an. CXVI, nr. 177, marți, 3 august 1948, pp. 6322–6324; Maria Someșan, Mircea Iosifescu, „Legile din 1948 pentru reforma învățământului”, în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 440.

Nu în ultimul rând, în interviu sunt creionate mai multe portrete ale unor profesori/cadre didactice (Tudor Bugnariu, N. Bellu, Marcel Breazu, Miron Constantinescu, P. Crăiniceanu, Emeric Deutsch, Tamara Dobrin¹⁰, Gheorghe Dolgu, Gheorghe Dumitriu, Mihail Frunză, Ludwig Grünberg, Constantin Ionescu-Gulian, Athanase Joja, Nicolae Melinescu, Mihai Neculcea, Andrei Popovici, Al. Posescu, Aurelian Tache, Leonte Tismăneanu, Henri Uschersohn, I. Verdeș ș.a.) și colegi (Ion Drăgan, Cornel Popa, Ilie Pârvu, Vasile Tonoiu, Alexandru Valentin, ș.a.).

Politicile de discriminare a studenților după originile lor sociale au cunoscut o exacerbare în 1949; formularele completate de absolvenții de liceu care aspirau la statutul de student aveau să copieze formularele de adeziune la UTM, cuprinzând rubrici despre profesia și averea părinților. Mai întâi, copiii de mari burgezi, chiaburi, preoți, ofițeri și funcționari ai vechiului regim au fost excluși de pe listele de bursieri. Discriminările au lovit și învățământul preuniversitar, având consecințe grave asupra parcursului școlar. Începând din toamna anului 1949, Ministerul Învățământului a limitat pătrunderea în școlile medii și a interzis accesul în învățământul superior a fiilor elementelor așa-zis „exploatare”¹¹. În anul școlar 1951/1952 a fost interzisă pătrunderea fiilor de indezirabili ai regimului comunist în clasa a VIII-a a școlilor de 10 ani, în școlile pedagogice, în unele categorii de școli medii tehnice (care pregăteau cadre pentru „sectoare de bază ale economiei naționale”)¹². În pofida discriminărilor de clasă, a politici de încurajare a înscrierii în număr mare în învățământul superior a fiilor de muncitori și țărani săraci, studenții proveniți din familii de intelectuali și cei din „clasa de mijloc” în soluție au continuat să fie în număr mare și în anul școlar 1951–1952.

Tânărul Mircea Flonta, care a ales în toamna anului 1951 să candideze pentru un loc de student la Facultatea de Filosofie din Cluj, a fost admis în pofida faptului că provenea dintr-o familie ce putea fi asimilată drept *burgheză*. Acesta este un bun exemplu despre diferența dintre normă (legea unui regim totalitar) și practică. Dar admiterea s-a datorat se pare atât unor omisiuni ale candidatului, cât și incapacității serviciilor de cadre de a efectua verificări amănunțite în teritoriu (familia lui M. Flonta se perindase prin multe localități din Ardeal). A existat la admitere și un formular pe care potențialii studenți erau nevoiți să treacă averea și proveniența socială a părinților. Elevii și candidații la statutul de student erau nevoiți să-și scrie autobiografiile, fiind important să nu se abată de la narațiunea inițială. De altfel, Mircea Flonta își amintește că: „originea socială a fost un element esențial în dosarul de cadre pentru o bună perioadă”. Interviul va oferi cititorilor mai multe detalii.

¹⁰ Mai degrabă acesteia i se potrivește încadrarea de ideolog/propagandist.

¹¹ Pentru mai multe detalii, vezi „Reforma învățământului și implicațiile sale. Educație și ideologie în primul deceniu comunist”, în *Raport final*, ed. cit., pp. 289–307.

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român – Cancelarie, dosar nr. 70/1952, fila 11.

Revizuirea compoziției sociale a studenților a fost grăbită și de dinamica reprimării „devierii de dreapta”. Mircea Flonta, pe atunci student în anul II la Facultatea de Filosofie din București, a putut constata efectele unei de șoc, în principal asupra mediului universitar, după demascarea așa-zisei devieri, iar mărturia sa este una prețioasă pentru cel ce încearcă să reconstituie atmosfera din epocă. Perioadele de relaxare au alternat cu cele de „îngheț” ideologic și așa se face că la mijlocul anilor 1950 au fost admise în universități și tinere cadre didactice bine pregătite (inclusiv Mircea Flonta), iar la începutul anilor avem de-a face cu o permisivitate mai mare în ceea ce privește criteriile politice de admitere. În anii 1960 a pătruns în rândurile corpului didactic o nouă generație reprezentată, între alții, de proaspeți absolvenți: Gheorghe Vlăduțescu, Cătălin Zamfir (promoția 1962)¹³ ș.a. La Filosofie au început să susțină cursuri și profesori cu un profil diferit de cadrele universitare din anii 1950: Zoe Dumitrescu Bușulenga, Imre Toth¹⁴; în 1966 a revenit în facultate și Mircea Flonta. Un rol însemnat în selectarea unor cadre didactice fără discurs ideologic l-a avut și decanul (apoi doar șef de catedră) Tudor Bugnariu.

Către 1965 au apărut în Facultatea de Filosofie mici oaze de gândire liberă atât în rândurile studenților, cât și ale profesorilor. Pe de altă parte, la vârful Partidului Comunist s-a pus tot mai acut problema schimbării compoziției naționale a cadrelor didactice, și această încă imediat după 1958, dar mai acut în primii ani de după 1960. În acest context, decanul Tudor Bugnariu a devenit incomod din mai multe motive atât pentru organele de partid, cât și pentru organele de securitate. În primul rând, Tudor Bugnariu nu a contribuit la lichidarea discuțiilor libere din Facultatea de Filosofie și din căminele studențești; în al doilea rând, i s-a confecționat eticheta de prominoritar, promaghiar etc., dar și de marxist nu tocmai dezirabil. Toți acești factori au condus la momentul violent al demascărilor de la finele lunii octombrie 1965. În discuțiile purtate pe aceste subiecte, Mircea Flonta mi-a confirmat multe aspecte legate de desfășurările de după momentul 1965 care se regăseau și în alte surse.

Din diverse motive, lucrarea mea despre Facultatea de Filosofie, terminată în 2012, nu și-a găsit drumul spre publicare¹⁵. Provocat în ultimii doi-trei ani și de interacțiunile cu cercetători și profesori din zona filosofiei (Manuela Ungureanu, Ion Tănăsescu, Ion Copoeru ș.a.), am reluat legăturile cu profesorul Mircea Flonta

¹³ Gheorghe Vlăduțescu, *Filozofie și politică, 1957–1962*, București, Editura Paideia, 2003; Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2009.

¹⁴ Gabriel Liiceanu, „Serată muzicală” [convorbire cu Iosif Sava], în *Apel către lichele*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 195.

¹⁵ Două texte, apropiate la nivel de conținut, au recuperat câte ceva din cuprinsul sus-amintitei lucrări: Cristian Vasile, „Institutul de Filosofie al Academiei R.P.R. în epoca Gheorghiu-Dej, 1954–1965”, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, vol. XVII, 2018, pp. 93–114; idem, „The Institute of Philosophy in Communist Romania Under the Regime of Gheorghiu-Dej, 1949–1965”, în *History of Communism in Europe*, vol. IX, 2018 [2020], pp. 161–186.

și am revenit amândoi asupra textului interviului din 2011 (pentru minore actualizări și stilizări). Deși Mircea Flonta a publicat între timp un volum cu caracter memorialistic, care se apropie de statutul unei autobiografii intelectuale¹⁶, am considerat amândoi că dialogul din 2011 își păstrează utilitatea și că ar trebui să vadă lumina tiparului. În final, cititorul ar trebui avertizat asupra formației de istoric a intervievatorului, aspect care a și determinat natura întrebărilor și a curiozităților (legate în special de structura instituțională a facultății, de sistemul de admitere, de raporturile filosofiei cu politicul etc.). În plus, cunoștințele de astăzi despre epoca istorică în discuție s-au îmbogățit considerabil, astfel încât anumite chestiuni ridicate de intervievator în 2011 ar putea părea mici naivități. În ultimii ani au apărut mai multe studii consistente despre istoria filosofiei în perioada postbelică și s-au format chiar echipe de cercetare care și-au propus să studieze intensiv statutul filosofiei sub comunism¹⁷ (Cristian Vasile).

Cristian Vasile: *Domnule profesor Mircea Flonta, vă mai amintiți cum a decurs examenul pentru intrarea la Facultatea de Filosofie? Unde l-ați susținut și care au fost întrebările? A fost oral, a fost scris?*¹⁸

Mircea Flonta: Am dat examenul acesta în anul 1951, la Cluj, în vară. Exista încă la Cluj – integrată în Universitatea Babeș – Facultatea de Filosofie. Examenul era scris și oral. Nu aș putea să vă spun că îmi aduc aminte precis toate probele. Dar știu că la proba scrisă au fost subiecte din materiile de limba română și istorie. Cred că la lucrarea scrisă de română am avut de comentat un text din I.L. Caragiale. Trebuia să fie redată prezentarea cu totul diferită din noile manuale

¹⁶ Lucrarea a apărut în Seria „Memorii/Jurnale” a Editurii Humanitas: Mircea Flonta, *Drumul meu spre filozofie*, București, Editura Humanitas, 2016, 322 p.

¹⁷ Aici redau doar câteva: Daniela Maci, „The Status of Philosophy During the Communist Regime”, în *History of Communism in Europe*, vol. 9, 2018, p. 187–205; Ion Tănăsescu, „Seria *Studii de istorie a filosofiei universale* sau ce fel de istorie alegem să facem”, prefață la Claudiu Baci, Ion Tănăsescu (coordonatori), *Studii de istorie a filosofiei universale*, vol. XXIX, București, Editura Academiei Române, 2021, p. 9–29; „Filozofia din România comunistă”, dosar coordonat de Adela Hîncu, Alex Cistelean, Christian Ferencz-Flatz, introducere de Ștefan Baghiu, în *Vatra*, nr. 5–6, 2023, <https://revistavatra.org/tag/adela-hincu/>; accesat: 20 februarie 2024; Adela Hîncu, „Social science and Marxist humanism beyond collectivism in Socialist Romania”, în *History of the Human Sciences*, vol. 35, nr. 2, 2022, p. 77–100; Alexandru Cistelean, Christian Ferencz-Flatz, „Encounters: East/West Dialogues on Existence”, în *Studies in East European Thought*, vol. 75 nr. 3, 2023, p. 373–397; Adela Hîncu, Ștefan Baghiu, „Existentialism, existentialists, and Marxists: From Critique to Integration within the Philosophical Establishment in Socialist Romania”, în *Studies in East European Thought*, vol. 75, nr. 3, 2023, p. 455–477. În unele texte academice, comunismul este „retrogradat” doar la statutul de „socialism de stat” și există tendința de a se exagera ponderea studiilor de specialitate fără mesaj ideologic și de a se diminua implicarea politică a unor cercetători și profesori de științe sociale. În opinia noastră, arhivele fostului PCR, fișele de cadre și dosarele Securității (prezervate la CNSAS) sunt surse obligatorii pentru reconstituirea istorică a epocii, a științelor sociale sub comunism. Evident, astfel de izvoare trebuie supuse unui serios examen critic și coroborate întotdeauna cu alte surse disponibile, inclusiv memorialistică sau investigații de istorie orală.

¹⁸ Interviuul s-a derulat la 5 martie 2011.

școlare. Aș dori să semnalez doar o temă care ar putea fi interesantă, de exemplu pentru psihologi. Ce efect a avut asupra minții unor tineri în curs de formare, care urmaseră câteva clase de liceu înaintea reformei învățământului din 1948, confruntarea cu două versiuni foarte diferite, uneori diametral opuse, în prezentarea unora și acelorași evenimente, personalități istorice și culturale, opere literare etc.? S-au gândit cei care au impus orientarea noilor manuale că elevii care învățaseră după vechile manuale ar fi trebuit să accepte că tot ce se scrisese acolo era fals. Iar, în caz contrar, să nu creadă nimic din ceea ce era scris în noile manuale? În acest din urmă caz merită să ne gândim ce efecte psihologice a putut să aibă constrângerea de a spune și repeta continuu lucruri pe care nu le crezi. Mi se pare un interesant studiu de caz privitor la modul în care regimuri autoritare creează și cultivă ceea ce am putea numi „o cultură a duplicității”. Acest subiect din opera lui Caragiale era destul de problematic. Interpretarea lui Caragiale nu trebuia să fie îndatorată perspectivei „burgheze”. La istorie nu îmi aduc aminte care au fost cerințele și tema. Dar știu că am dat un examen oral la ceea ce se numea *Constituția RPR*. Există o Constituție din 1948, iar ulterior, în 1952, parcă s-a întocmit alta¹⁹. Am fost întrebat ceva – nu mai țin minte exact – în legătură cu reorganizarea administrativă pe raioane și regiuni.

Cristian Vasile: *Reorganizarea administrativ-teritorială, cu suprimarea județelor, tocmai fusese adoptată în 1950. Vă mai amintiți cu ce profesori ați susținut examenul oral?*

Mircea Flonta: Nu îmi mai aduc aminte, dar presupun că erau de la catedrele de Istorie. În orice caz, nu erau persoane cunoscute. În niciun caz nu au fost prezente personalități precum Constantin Daicoviciu sau David Prodan. Nu păreau să fie profesori, erau cadre didactice mai tinere. În acea epocă, ei erau preferați, pentru că mulți dintre ei erau mai bine văzuți din punct de vedere politic. În general, la examene am avut de-a face numai cu persoane mai tinere. Presupun că au fost aleși pentru că prezentau încredere din perspectivă ideologică.

Cristian Vasile: *Cei mai în vârstă nu erau atât de dresați ideologic...*

Mircea Flonta: Da, dar și aici existau diferențieri. Dintre profesorii mai în vârstă se detașau unii care erau mai „convenabili” pentru puterea politică. Iar ceilalți, probabil majoritatea, nu făceau parte din categoria aceasta de „vaccinați”. Totuși, la examenul meu au fost delegați profesorii mai tineri, probabil pentru că erau mai predispuși să respecte în mod strict criteriile „partinice” la selecția viitorilor studenți.

Cristian Vasile: *Deși ați trecut examenul, nu ați urmat facultatea la Cluj. Ce s-a întâmplat?*

Mircea Flonta: Facultățile de filosofie din Iași și din Cluj s-au desființat în toamna lui 1951. Este chiar interesant că, din câte știu eu, nici în presă nu s-a

¹⁹ România comunistă a avut trei constituții, adoptate în 1948, 1952 și 1965; Cf *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă*, ediția a III-a, îngrijită de Ioan Muraru și Gheorghe Iancu, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1995.

publicat o informare și o explicație privind motivele suprimării celor două facultăți. Nu a existat oficial vreun comunicat, a fost ceva pur intern, cunoscut doar de cei care au fost direct afectați. Am aflat despre desființare la inaugurarea anului universitar. Ne-au spus că se va face o selecție a celor care vor pleca la București, selecția întinzându-se nu numai asupra anului I, a celor care am dat examenul de admitere în vară, ci și asupra celor din anii II, III, IV, ceea ce înseamnă că un număr important dintre studenții care au făcut trei ani de Filosofie n-a mai putut continua aceste studii. Sau oricum riscau să nu o poată face. Dintre aceștia mi-l amintesc pe Dumitru Ghișe²⁰, care terminase anul III și era în anul IV atunci când am ajuns eu student în anul I. Din câte știu eu de la ei, trebuiau să aleagă o altă facultate. În general, nu puteau să aleagă decât facultăți cu profil umanist, pentru că, după trei ani de Filosofie, era puțin plauzibil să puteai să mergi la Matematică sau la Fizică. Trebuiau să treacă printr-un an de tranziție și după aceea să urmeze ultimul an la facultatea respectivă, la o nouă facultate. Ghișe însuși a ajuns la București.

Cristian Vasile: *Deci era foarte dificil pentru cineva, în acei ani, să ajungă la Facultatea de Filosofie din București...*

Mircea Flonta: Era o selecție pe bază de dosare de cadre. Eu nu figuram pe prima listă a celor admiși să studieze la singura facultate de filosofie care rămăsese în țară, cea a Universității din București. După câteva zile a apărut însă, în mod surprinzător, o a doua listă pe care era și numele meu. Presupun că autoritățile doreau să aibă un număr cât mai mare de tineri la această facultate, pe care să îi formeze potrivit canoanelor stricte ale ideologiei staliniste a epocii. De aceea, ele au adoptat, în acel moment, criteriul social-politic mai permissive. Ar fi putut fi, desigur, altfel. Iar în acest ultim caz eu nu aș fi putut urma studiul despre care se spunea că ar fi „filosofice”. Mi-e greu să-mi închipui ce curs ar fi urmat viața mea dacă aș fi rămas la Cluj, studiind filologie sau istorie. În perioada care a trecut de la publicarea primei liste la cea de-a doua, mă gândeam și eu ce să fac. De fapt nu aveam la dispoziție decât două opțiuni: fie mă duc la Filologie, fosta Facultate de Litere, fie la Istorie. Mă preocupa chestiunea aceasta și îmi aduc aminte că, într-o seară, eram în centrul Clujului, în Piața Centrală și mă plimbam cu două foste colege de-ale mele de liceu de la Baia Mare, care erau studente în anul I la Facultatea de Biologie din Cluj. Atunci m-am întâlnit cu un proaspăt coleg de la admitere, care era cu un geamantan și care m-a întrebat dacă nu plec și eu la București. Am fost complet surprins: „la București, de ce?”. Iar el îmi răspunde: „Păi a apărut o altă listă, unde este trecut și numele tău!”. De aceea eu am plecat spre București cu o zi întârziere față de cei de pe ultima listă.

²⁰ Dumitru Ghișe – înscris la Filosofie la Cluj – a terminat Facultatea de Filosofie din București în 1952, când și-a susținut examenul de stat; ANIC, fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar nr. G/123, fila 105. A ajuns în anii 1970 vicepreședinte al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, iar după 1983 a fost director al Editurii Politice.

Cristian Vasile: *Ați fost admis în pofida faptului că erați de origine mic-burgheză sau proveneați dintr-o familie ce putea fi asimilată ca mic-burgheză. A existat un formular pe care potențialii studenți erau nevoiți să treacă averea și proveniența socială a părinților? Ați spus tot adevărul?*

Mircea Flonta: Aici sunt mai multe răspunsuri, cel puțin două, pe care trebuie să vi le dau. Că nu am spus tot adevărul este corect, pentru că atunci când mi-am făcut, în liceu, prima autobiografie trebuia într-adevăr să răspund la genul de întrebări pe care le-ați pomenit. Iar originea socială a fost un element esențial în dosarul de cadre pentru o bună perioadă. Și bineînțeles că ceea ce spuneai în prima autobiografie trebuia să repeți și în celelalte, să nu te contrazici. Pentru că altminteri a-i fi devenit o pradă ușoară, un „vânat” mare, vizibil pentru cei de la cadre, de îndată ce descopereau vreo inadvertență, vreo nepotrivire. Tatăl meu mi-a spus să nu pomenesc în autobiografie faptul că el a avut o proprietate imobilă pe care, prevăzând evoluția evenimentelor spre diabolizarea proprietății private, a donat-o statului prin 1947–1948. Mi-a spus să nu scriu asta. Drept pentru care am scris doar că tatăl meu a fost funcționar al statului, fără avere sau apartenență la vreunul din „partidele burgheze”. Părinții mei au avut un periplu destul de complicat pentru că ne-am refugiat din Ardealul de Nord în 1940 și am trecut prin diferite locuri. O dată am stat lângă Arad, la Sântana, și de aceea am început liceul la Arad. Înainte am fost la Dumbrăveni, între Mediaș și Sighișoara, de la Sântana ne-am întors în Ardealul de Nord, lângă Carei, ulterior ne-am așezat la Jibou (jud. Sălaj) și în sfârșit am ajuns la Cluj. A fost un traseu lung, complicat. Dar care m-a ajutat într-un fel, pentru că a subminat o riguroasă anchetă de cadre. Cei însărcinați cu o astfel de anchetă ar fi trebuit să mă urmărească pe tot traseul acesta. Or, niciodată nu am ieșit în evidență cu ceva. De fapt, a fost un alt factor care m-a ajutat foarte mult. Totdeauna am fost conștient că nu trebuie să ies în față din punct de vedere politic. Pentru că s-ar putea ca cineva să aibă intenția să mă promoveze. Iar la o verificare mai atentă ar ieși lucrurile astea la iveală și bineînțeles că ar fi fost o catastrofă. Altfel poate aș fi fost tentat să mă evidențiez așa cum se putea cel mai ușor evidenția pe atunci un tânăr, adică prin zel în activitățile numite „obștești”.

Cristian Vasile: *Ce candidați reușiți inițial la facultate la Cluj v-au însoțit la București? Câți au fost declarați admiși?*

Mircea Flonta: A fost un grup destul de mare. N-aș putea să vă spun cât de mare, dar cred că au fost aleși între 10 și 20 dintre cei care trecuseră de examenul de la Cluj. Printre colegii de an mai cunoscuți sunt Zigu Ornea și Alexandru Valentin. În toamna anului 1951, atunci când am venit noi la București, la scurt timp după aceea studenții din anul I au fost repartizați în trei secții distincte. Înainte era doar Filosofie. O secție se numea într-un mod destul de caraghios *Filosofie generală*. Cum putea să fie filosofia altfel decât *generală*! O altă secție era Psihologia și a treia era Ziaristica. Se putea face o opțiune. Până la urmă s-au format mai multe grupe. Eram foarte mulți studenți, deoarece fuseserăm adunați

prin examenele de admitere de la Cluj, Iași și București. Eram în total opt grupe cu aproximativ 20 de studenți într-o grupă. Au existat două grupe de Ziaristică, una de Psihologie și cinci de Filosofie. Eu am ales secția de Filosofie. Unul dintre colegii cu care am venit de la Cluj, un coleg cu care mă văd și în ziua de azi, a nimerit la Psihologie.

Cristian Vasile: *Ce profesori v-au influențat mai mult? Dacă au existat, pentru că am citit dialogul dvs. cu dl Romulus Brâncoveanu în care afirmați că „am terminat până la urmă facultatea cu mai multe câștiguri din discuții cu colegi înzestrați cu personalitate și gândire mai independentă decât de la cursuri și seminarii”. Dar mă gândesc totuși că trebuie să fi existat măcar un profesor care să fi ținut cursuri și prelegeri desprinse puțin măcar de spiritul lui Stalin și Lenin, care erau în bibliografia obligatorie. Mihail Ralea cred că era la catedra de Psihologie. Cartea lui despre psihologia americană este dezamăgitoare...*

Mircea Flonta: Dar Mihail Ralea a scris foarte multe lucruri absolut conformiste în anii 1950. Unele dintre acestea, mi s-a spus, nici nu le-a scris el. De pildă, o carte a publicat-o în colaborare cu Traian Herseni²¹ (ascuns sub numele de *T. Hariton*), o carte despre sociologia succesului²². Se spune că un prieten al lui Ralea, fiind întrebat ce părere are despre volum, i-ar fi spus: „Mișule, dar cartea asta este foarte proastă! Rămâne între noi, dar nici nu cred că este scrisă de tine!” La care M. Ralea, cinic, i-ar fi răspuns: „Oamenii o cumpără și o citesc deoarece cred că povestesc acolo cum am avut eu succes în viață!”

Cristian Vasile: *Să revenim. Erați în 1951 student la Secția de Filosofie generală a facultății. Ce materii erau predate?*

Mircea Flonta: Ar fi multe de spus. În primul rând, trebuie spus că se predau trei tipuri de materii. Mai întâi erau materiile ideologice, filosofia intrând între acestea. Singura care nu era propriu-zis ideologică, deși se făceau eforturi să fie făcută așa, era logica. Se predă logica clasică, aristotelică. Despre logica matematică, logica modernă, nu se știa pe vremea aceea nimic. Deci erau aceste discipline: materialism dialectic și istoric, istoria filosofiei, bazele marxism-leninismului, economie politică. Economia politică a capitalismului o predă personajul cel mare reprezentativ, Barbu Zaharescu. Era totuși caracteristic faptul că predă economie politică capitalistă. Trebuie să vă spun un lucru. Înțelegea bine *Capitalul* și predă clar. Barbu Zaharescu avea o minte mai limpede, iar *Capitalul* era, ca să zic așa, un vârful al teoriei; nu era atât o carte de propagandă politică, cât o lucrare de analiză, cu accentele ei, care, sigur, pot fi discutate din punct de vedere științific. Nu era o

²¹ Pentru biografia lui Traian Herseni și oscilațiile sale traversând mai multe regimuri politice, vezi Valentin Săndulescu, „Academic Elites and their Trajectories in Troubled Times: the Case of Traian Herseni”, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, vol. XVI, 2017, p. 84–101; Dragoș Sdrobiș, „Un angajament de conjunctură? Traian Herseni în timpul regimului comunist”, în Zoltán Rostás (coord.), *Condamnare, marginalizare și supraviețuire în regimul comunist. Școala gustiană după 23 august 1944*, Chișinău, Editura Cartier, 2021, p. 251–288.

²² M. Ralea, T. Hariton [Traian Herseni], *Sociologia succesului*, București, Editura Științifică, 1962.

operă cu intenții neapărat propagandistice. Era un mare contrast între ceea ce se predă la un curs de economie politică capitalistă susținut de Barbu Zaharescu și ceea ce auzea în anul următor, la cursul de economie politică socialistă pe baza documentelor de partid ș.a.m.d.

Cristian Vasile: *Curs care era predat de cine?*

Mircea Flonta: Nici nu îmi mai aduc aminte. Erau mai multe cadre didactice care predau. Sistemul foarte răspândit era următorul. Aceste discipline se predau la diferite facultăți ale universității. Nu știu dacă v-a povestit cineva cum funcționa acest sistem. Vă pot spune eu. La începutul anului universitar, celor care predau la catedrele numite de „științe sociale” – profesori, conferențieri sau lectori – li se repartizau lecțiile din programa analitică; fiecare dintre ei trebuiau să le scrie. Textele erau discutate în ședințele de catedră. Așa se proceda la catedra de Materialism dialectic și istoric și atunci când am venit eu, în 1955, în catedră. Fiecare cadru didactic redacta una sau două lecții sau mai multe în catedră. Aceste lecții se multiplicau, erau mai multe dactilografe la catedră. Erau răspândite printre profesorii din catedră, se programa o ședință, se discutau, se aduceau tot felul de observații, amendamente, se definitivau și, după aceea, de obicei cel care făcuse lecția mergea în mai multe locuri și o predă, iar ceilalți predau pe baza lecției acestei persoane. Așa că, după câte îmi aduc aminte, la Economia politică socialistă erau mai mulți care predau. Era acest grup de cursuri ideologice, dar se mai predă și Logica.

Cristian Vasile: *Cine predă Logica?*

Mircea Flonta: Logica, în momentul în care am venit noi de la Cluj, era predată de domnul Alexandru Posescu, singurul membru al corpului didactic al Facultății de Litere și Filosofie de dinaintea reformei învățământului care supraviețuise în noua Facultate de Filosofie. Era conferențiar, fusese asistentul lui Petre P. Negulescu. Bineînțeles că eu la început îmi puneam mari speranțe că vin în contact cu un om care are într-adevăr pregătire filosofică. Cunoșteam lucrarea *Introducere în filosofie*, publicată de Al. Posescu înainte de 1947²³, care pentru un începător era foarte informativă. Erau tratate: problema cosmologică, problema ontologică, problema epistemologică. Era ca un fel de trecere în revistă sistematică și istorică în același timp a filosofiei. Îmi puneam mari speranțe, însă profesorul Posescu era extrem de speriat. Nu vreau să discut acum cum văd eu astăzi calitatea lui filosofică, dar vreau să vă spun că în momentul acela era extrem de timorat. Se căsătorise relativ târziu, avea o fetiță mică de câțiva ani. Mai pomenea despre asta la cursuri prin diferite exemple. Îi era frică să rămână, cum se spunea în Ardeal, „pe drumuri” și încerca să sugereze autorităților că este dispus să colaboreze. Și în consecință vorbea în introducerea cursului de Logică aristotelică despre cu totul altceva, respectând sugestiile Partidului. La sfârșitul lui octombrie 1951, eu am fost martorul unor cursuri de-ale sale care m-au descumpănit, cursuri în care comenta

²³ Al. Posescu, *Introducere în filosofie*, ed. a II-a, București, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, 1943. Prima ediție a apărut în 1939.

elogios lucrarea lui I.V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*²⁴. Ce legătură avea una cu alta a rămas pentru toată lumea un mister. Acum mă gândesc însă că ar fi putut exista o intenție în ceea ce a făcut atunci profesorul Posescu. În scrierea sa, Stalin îi criticase pe acei lingviști sovietici care, într-un exces ideologic, susținuseră că și limba ar fi avut un caracter de clasă. Poate că Posescu, urmându-l pe Stalin, își propunea să sugereze că logica, ca și limba, nu are un caracter de clasă. Și, prin urmare, că logica ar trebui să fie predată ca o știință liberă de ideologie. El nu și-a asumat însă riscul să afirme deschis acest lucru.

Cristian Vasile: *Predarea lucrării lui Stalin era o directivă politică, iar Alexandru Posescu o respecta.*

Mircea Flonta: Da, dar în pofida acestui fapt, în 1952, în toamnă, Posescu nu mai era profesor la facultate, fusese transferat la Institutul de Istorie și Filosofie (Secția Filosofie) și a supraviețuit acolo până la pensionare. A doua grupă de cursuri era formată din disciplinele istorice și din istoria literaturii. Ca să vă faceți o idee despre cum stau lucrurile, singura disciplină filosofică ce se preda pe atunci, în afară de materialismul dialectic și istoria filosofiei, era logica. Dar cu acestea, cu bazele marxism-leninismului și economia politică nu puteai să acoperi șase ore în fiecare zi, șase zile pe săptămână. Era esențial ca studenții să fie ocupați în fiecare zi de dimineața de la 8 la două, după-amiaza. Or, mă întreb eu, punându-mă în locul autorităților ideologice din Ministerul Învățământului și din universitate, ce puteai să faci? Trebuia să introduci noi materii. Și atunci se predau și alte cursuri. Astfel s-au introdus cursuri de istorie universală și istoria României, care erau predate într-o manieră ceva mai elaborată decât în clasele de liceu, bineînțeles, pe baza noii concepții politico-ideologice. Ni se predau și istorii ale literaturii, inclusiv prin anul III sau IV un curs de istoria literaturii ruse. Și atunci i-am văzut, de pildă, pe Emil Condurachi, Vasile Maciu, Eugen Stănescu (preda istorie medievală), Candel și alți profesori de istorie...

Cristian Vasile: *Mauriciu Candel, avea bază la Istorie, la Facultate*²⁵.

Mircea Flonta: Cred că toți proveneau de la Facultatea de Istorie. Dar la noi veneau și predau un singur curs. Am auzit totuși cursurile unor profesori de la Istorie ceva mai reprezentativi decât ai noștri, cei de la Filosofie. Era, desigur, o epocă foarte proastă și pentru istorici, nu numai pentru filosofi. Ambele domenii erau socotite ideologice și, în acel moment, politizate până la absurd. Diferența era că cei care ne predau nouă istoria beneficiaseră de o formare în domeniu. Mulți fuseseră în universitate înainte de 1948. Cu alte cuvinte erau profesioniști, mai mult sau mai puțin performanți. Ar fi de cercetat de ce epurarea corpului profesional universitar după 1948 a fost mult mai severă în filosofie decât în istorie. Nu știu

²⁴ Cf I.V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951, 117 p.

²⁵ Aceste personaje ale istoriografiei anilor 1950 sunt evocate de Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007; și de Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, București, Editura Curtea Veche, 2010.

cum ne-ar fi putut preda filosofia, în acei ani, personalități ca Mircea Florian sau Nicolae Bagdasar. Cred că ar fi fost oricum altfel decât cu noile cadre didactice. La Filosofie – din 1948 și câțiva ani buni după – erau „profesori” care nu aveau o formație filosofică. Aproape toți erau în situația aceasta stânjenitoare moral. Unii erau, pot presupune, fără studii universitare. În orice caz, la economie politică cunoșteam un caz, un „cadru didactic” care, după ce ajunsese „profesor universitar” și prorector al Universității din București, făcea liceul... Merită însă menționată și o altă împrejurare agravantă. Mulți dintre cei care ocupau posturile didactice superioare la discipline ca Bazele marxism-leninismului, Materialismul dialectic și istoric sau Economia politică aveau alte funcții mai importante, care le consumau timpul și energia. Nu aveau răgazul necesar pentru a citi literatură de specialitate și a-și pregăti cursurile. Șabloanele primitive inspirate din lucrările lui Stalin erau așadar bine venite nu numai din considerente de prudență și conformism politic. Erau la îndemâna unor persoane improvizate ca universitari, care nu aveau adesea nici pregătirea de bază necesară, nici regimul de viață al unor universitari. Era epoca improvizărilor.

Cristian Vasile: *La psihologie–pedagogie l-ați avut ca profesor pe Egon Weigl²⁶?*

Mircea Flonta: Nu, eu nu am făcut cursuri cu Egon Weigl. Vă pot spune cine ținea seminariile de la cursul lui Barbu Zaharescu. Este vorba de Gheorghe Dolgu. La economie îmi amintesc că mai era și Cornel Sabin.

Cristian Vasile: *Se pare că a fost înlăturat pentru că a spus ceva care nu respecta linia partidului.*

Mircea Flonta: Da, da, îmi amintesc. Nu mai era dezirabil ideologic.

Cristian Vasile: *Și a ajuns într-un institut de cercetare.*

Mircea Flonta: Bineînțeles. De fapt, exista această practică. Dacă atât din punctul de vedere al dosarului, cât și din punctul de vedere al conformității ideologice nu erai complet de încredere, atunci nu puteai să rămâi în învățământ. Ci doar să supraviețuiești într-un institut de cercetare.

Cristian Vasile: *Cum s-a întâmplat cu Al. Posescu și cu alții.*

Mircea Flonta: Dar să revin. A treia categorie de cursuri erau disciplinele cu caracter auxiliar, limbile străine. Rusa era obligatorie. Era o doamnă care se numea Stroganova, nu era la toate grupele, la grupa noastră era această doamnă. Nu știu dacă o chema și *Elena*. Tot ce îmi aduc aminte era că se numea Stroganova. Era o femeie mai inteligentă, dar și mult mai pretențioasă, care investea foarte mult entuziasm atunci când preda. Eu puteam să fac diferența. La Baia Mare, unde am terminat liceul, aveam un profesor de rusă absolut improvizat, un pedagog care era refugiat din Basarabia.

Cristian Vasile: *Stroganova nu provenea tot din Basarabia? Vorbea bine românește?*

²⁶ Numele său este menționat de Gheorghe Vlăduțescu, care îl plasează după 1948 ca profesor la Catedra de Pedagogie; Gheorghe Vlăduțescu, *Filozofie și politică, 1957–1962*, p. 17.

Mircea Flonta: Vorbea românește corect gramatical, nu avea dificultăți în ceea ce privește vocabularul, dar vorbea cu accent. Asta mi-aduc aminte.

Cristian Vasile: *Engleza nu se preda. Germana poate...*

Mircea Flonta: Engleza nu se preda deloc, nici chiar germana... Știu că se preda franceza ca limbă modernă. Se preda de asemenea un semestru greacă veche și latină. Studenții puteau alege între cele două limbi clasice. Ce se putea face însă într-un semestru în cazul unor asemenea discipline? Este o bună ilustrare a improvizațiilor la care recurgeau pe atunci autoritățile. Eu am ales latina, pe care o studiasem în liceu înainte de reforma învățământului din 1948. Iar profesorul nostru de latină a fost Aram Frenkian. Noi, studenții, nu știam cine stă în fața noastră, iar Frenkian s-a comportat ca un profesor obișnuit de latină. Nu ne semnală în niciun fel că ne găsim în fața unui cercetător și gânditor de anvergură. Iar noi nu îi cunoșteam opera. Acestea erau vremurile! Reținerea profesorului era pe măsura ignoranței studenților săi. Nu știu, poate pe parcurs s-a introdus engleza, dar nu-mi aduc aminte. Știu că se preda franceza. La noi în facultate s-a predat și teorie militară. Făceam și pregătire militară...

Cristian Vasile: *Anul 1951 este considerat momentul de început al reînarmării României în era postbelică, cu „binecuvântare” sovietică, bineînțeles. Pe atunci exista o stare de tensiune la frontiera cu Iugoslavia²⁷ și în acel context s-a produs și tragica deportare în Bărăgan a peste 40.000 de oameni.*

Mircea Flonta: Atunci s-a introdus o „catedră specială”. Așa se numea catedra care asigura pregătirea militară. Studenții, o dată pe săptămână, făceau câteva ore teoretice, dar și aplicații (eram duși la groapa de nisip).

Cristian Vasile: *Vă duceau în Drumul Taberei, unde erau terenuri și poligoane ale armatei?*

Mircea Flonta: Nu, cred că la un moment dat pentru groapa de nisip ne coboram în clădirea de la Drept, la subsol, unde erau cei de la Educație fizică. Dar în orice caz, a fost un mare noroc cu pregătirea militară în facultate, căci noi am scăpat de armată în două luni. Am mers în 1952 în vară la o convocare la Buzău, iar în 1954 la Caracal. După care am devenit sublocotenent. Ulterior nu am mai avut astfel de experiențe mai cazonoase. Pe când, după noi, au fost câte șase luni de armată pentru studenți. Pierdere de timp. Ca să nu mai spun că au fost studenți precum Alexandru Valentin, care a terminat liceul mult înaintea mea, puși în situația să facă doi ani de armată înainte de a ajunge la facultate.

Cristian Vasile: *Exista practica de specialitate? O scurtă perioadă în timpul căreia să mergeți la un institut de filosofie, la un cabinet de partid sau la o bibliotecă, într-o redacție? Sau în vacanțe vă duceau doar la practică agricolă?*

Mircea Flonta: În timpul studenției mele nu a existat practica de specialitate. A început mai târziu, când eu eram profesor. Dar legat de practica în agricultură, mi-aduc aminte că în vara lui 1956 sau 1957, când eram asistent la Universitate,

²⁷ Florin Constantiniu, Adrian Pop (editori), *Schisma roșie. România și declanșarea conflictului sovieto-iugoslav (1948–1950)*, București, Editura Compania, 2007.

am fost în Bărăgan într-un sat, cu un număr destul de mare de studenți. Era și o grupă mică de chinezi care învățau limba română. Practica de specialitate nu exista în 1951–1952. Noi, studenții, aveam atunci o viață foarte disciplinată, să zicem așa. Majoritatea dintre noi. Întotdeauna există unii care se încadrează mai greu, dar contrasta seriozitatea cu derizoriul a ceea ce făceam. Pentru că noi, de pildă, făceam așa: de obicei ne duceam la cantină, nu era departe, era lângă capătul Căii Victoriei, la Podul Mogoșoaiei, unde era vechea clădire a Operetei pe vremuri, acolo era o cantină și căminul era în apropiere. Noi, cei de la Filosofie, eram cazați mai bine. Nu eram la căminele din zona străzii Matei Voievod, unde erau niște camere ca la armată, inconfortabile, de 30–40 de studenți.

Cristian Vasile: *Unde erau cazați – la mijlocul anilor 1950 – studenții de la Istorie, de exemplu?*

Mircea Flonta: Da, Istoria și marea masă. Studenții de la filosofie erau plasați într-un fost hotel, rău famat se spunea, care era lângă fostul Pod Mihai Vodă. Ați auzit de *Brutus*?

Cristian Vasile: *Da, era pe cheiul Dâmboviței?*

Mircea Flonta: Nu era chiar pe mal, ci mai departe, spre str. Sfinții Apostoli. Era un intrând între Podul Mihai Vodă și capătul Căii Victoriei, un intrând și o stradă mică pe care era imediat acest *Brutus*. Între cantină și *Brutus* erau 200 m, iar după aceea, o luai pe chei, spre clădirea de la Drept unde era sediul Facultății de Filosofie. Era drumul pe care îl făceam dimineța, înainte de începerea cursurilor. După ora 14 parcurgeam același traseu înapoi, la cantină. După masa de prânz reveneam pe același drum pentru lucru la bibliotecă sau pentru ședințe. Ne reîntorceam seara la cantină și apoi la cămin. Existau pentru noi, „studenții serioși”, puține abateri de la această rutină. Rezultatele ar fi putut fi apreciable, răsplătind sânguința, dacă am fi avut posibilitatea să studiem filosofia. Ceea ce ni se cerea să citim în primul rând era însă *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*²⁸ și textele mai noi ale lui Stalin: *Marxismul și problemele lingvisticii*, în 1949, și *Problemele economice ale socialismului în URSS*, dacă nu mă înșel în 1952²⁹. Aceste lucrări erau prezentate drept cele mai importante evenimente în „lumea ideilor”. S-ar putea întreba, astăzi, de ce nu citeam altceva. Nimic din ceea ce se publicase în România înainte de 1948, nici cel puțin publicațiile socialiste, nu mai exista în fondul bibliotecilor care era accesibil cititorului obișnuit. A citi cărți din surse private care nu se găseau în bibliotecile publice de atunci era riscant. Citirea și discutarea acestor cărți era socotită de autorități drept un indicator clar al unei atitudini potrivnice regimului, calificată în limbajul presei și a ședințelor drept „dușmănoasă”.

²⁸ *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948.

²⁹ I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în URSS*, București, Editura pentru Literatură Politică, 1952.

Cristian Vasile: *Cartelele pentru cantină erau gestionate de organizația de tineret a partidului? Erau condiționate aceste cartele de rezultatele la învățătură (la materiile ideologice, de exemplu) și de conformismul politic?*

Mircea Flonta: Bursa era condiționată de starea materială a părinților, ceea ce înseamnă că se ținea cont dacă părinții erau salariați ai statului, inclusiv țărani săraci sau mijlocași.

Cristian Vasile: *Deci era o condiție ca ei să fi acceptat colectivizarea fără crâcnire, să fie „țărani muncitori”, adică țărani colectivști...*

Mircea Flonta: Colectivizarea nu avusese încă loc. Țăranii din toate localitățile erau încadrați în trei grupe: săraci, mijlocași, chiaburi. Dacă, de pildă, părinții erau încadrați la categoria *chiaburi*, nu mai primeai bursă. Dar nici nu erai admis într-o facultate cu profil ideologic. Mi-aduc aminte și astăzi cum era cu bursa. Cred că era o bursă de 100 spre 200 de lei pe lună.

Cristian Vasile: *După stabilizarea monetară din 1952.*

Mircea Flonta: Da, după stabilizare, bineînțeles. E importantă precizarea, o stabilizare monetară a avut loc în iarna lui 1952, ianuarie. Din această bursă o parte din bani mergea spre achitarea cheltuielilor pentru cămin și cantină. Primeai 30 de lei ca bani de buzunar și încă 40 în plus dacă aveai note de „bine” și „foarte bine”. Erau calificativele rusești, nu era sistemul de notare de la 1 la 10, ci era sistemul „foarte bine”, „bine”, „suficient” și „insuficient”. Numai patru calificative. Dacă aveai într-un an universitar – nu știu dacă nu cumva se făcea socoteala ținând cont de cele două semestre – numai „bine” și „foarte bine”, mai primeai acel stimulent de 40 de lei. Mi-aduc aminte că primeam 70 de lei. Nu era o mare performanță să obții „bine” și „foarte bine”.

Cristian Vasile: *Pentru că vorbeam de conformism ideologic, cum se derula un seminar la filosofie? Au existat și întrebări nonconformiste puse profesorului? Și în ce context? Mă gândesc că l-ați prins coleg pe Alexandru Ivasiuc, poate că el avea astfel de manifestări³⁰.*

Mircea Flonta: Eram în grupe diferite. El era la secția de psihologie. Mi se pare puțin plauzibil să se fi întâmplat așa ceva. Ar fi o poveste lungă să încerc să vă evoc epoca așa cum o rețin eu. Adică, fiecare om putea să creadă, chiar și tinerii care erau mai nepăsători și inconștienți, că este un noroc să nu ai de a face cu Securitatea și cu organele de supraveghere ideologică. Presiunea îndocrinării, la fel ca invocarea neîncetată a „lupte de clasă” și a „vigilenței revoluționare”, era atât de mare încât atrofia și anula, de cele mai multe ori, spiritul rebel. Așa cum văd eu lucrurile, era o combinație între frica generată de represiunea politică extrem de dură din acei ani și ceea ce aș numi „dresaj”. Pe vremea aceea erau ședințe nesfârșite, existau ședințe ale organizației de tineret...

Cristian Vasile: *Care țineau și 15 ore, mi s-a spus...*

³⁰ Cf Cristian Vasile, „Studentul, scriitorul și pedagogia infernală a regimului comunist. Cazul Alexandru Ivasiuc”, în *Revista istorică*, tom XXIII, nr. 1–2/2012, pp. 147–157.

Mircea Flonta: Am să vă spun eu ceva și mai interesant despre acele ședințe. Erau și ședințe de sindicat – fiecare student era membru într-un sindicat – și, în sfârșit, ședințe profesionale, de an și de grupă. Deci, în fiecare săptămână lăsată de la Dumnezeu erau câteva ședințe și în aceste ședințe tot timpul se dădeau exemple de ceea ce se numește vigilență și fermitate ideologică. Unii dintre cei care prezidau aceste ședințe făceau dresaj continuu, cu alte cuvinte, te învățau cum să vorbești. De pildă, la consultațiile la Bazele marxism-leninismului, înainte de examen, însuși modul de a pune o întrebare îți aducea admonestări. *Pentru că modul de formulare nu era, din punct de vedere politic, just.* Aceasta era expresia standard a epocii. Așa că urma o autocenzură extrem de severă. Eu nu știu ce se întâmpla în cercurile profesorilor. Se spunea însă că C. Ionescu-Gulian avea doi asistenți, unul era I. Verdeș³¹, altul P. Crăiniceanu, și cu aceștia ar fi avut conflicte violente, fiindcă nu i se subordonau. Dar nu cred că ei aveau curajul să facă afirmații neconvenabile din punct de vedere politic. Ei contestau sub anumite aspecte autoritatea lui C.I. Gulian. În schimb, studenții erau extrem de docili și dacă unul, fără să-și dea seama, vorbea într-un mod care nu era corespunzător politic și i se atrăgea atenția se replia imediat. Aceasta este percepția mea, cel puțin, bazată pe ce am trăit.

Cristian Vasile: *Vă mai amintiți dacă în aceste ședințe erau date exemple negative? Cine figura la rubrica „așa nu”?*

Mircea Flonta: Se dădeau totdeauna astfel de exemple. Vreau să vă dau un caz. De pildă, dacă știți clădirea de la Facultatea de Drept. Sus erau două amfiteatre, unde era Filosofia; la parter era Dreptul, Aula și amfiteatrele de pe margine, din laterale și în cele două colțuri ale clădirii. Filosofia era sus, cu două amfiteatre, de-o parte și de alta; la mijloc era biblioteca. Un Amfiteatru se numea, nu mai știu de când, „Vasile Conta”, celălalt – „Dimitrie Cantemir”. Au fost denumite așa prin anii 1960.

Cristian Vasile: *Nu mai știți cum se numeau în 1950–1952?*

Mircea Flonta: Cred că nu se numeau nicicum, ci purtau numere. Sunt sigur că nu aveau un nume. Nu puteai să dai numele de „I.V. Stalin” unui simplu amfiteatru...

Cristian Vasile: *Numele acesta „sacru” se potrivea pentru un oraș (Brașov), pentru o instituție...*

Mircea Flonta: Sigur, era altceva dacă era dat acest nume unei instituții mari... Dar să revin la exemplele negative. Nici nu era nevoie ca unul dintre studenți să pună la seminarii sau la cursuri o întrebare nepotrivită din punct de vedere ideologic. Cei demascați sau admonestați puteau fi selectați și dintre cei care pur și simplu întârziu la ședințe sau la cursuri. La 8 dimineața începeau cursurile. S-a întâmplat ca un coleg de-al nostru de an să vină după ora 8. El a

³¹ I. Verdeș era în 1956 și cercetător la Institutul de Filosofie al Academiei RPR. Într-un document de partid era acuzat că potențează în institut, alături de alți colegi, o atmosferă cu iz antisemit; ANIC, fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1958, fila 82.

deschis o ușă și s-a strecurat în amfiteatrul care s-a numit mai târziu „Vasile Conta”. Imediat s-a ridicat amenințător unul care era membru de partid – aceștia erau rari pe vremea aceea și înțelegeau să joace rolul de inchișitori, erau spaima celorlalți. A zis: „Tovarășe profesor, vă rog să mă scuzați că vă întrerup! Vă rog să îl poftiți pe colegul nostru afară!”. Așa se desfășurau lucrurile. Dacă cineva, de pildă, era în Biroul UTM al facultății, cu acela era foarte important cum vorbești și trebuia să fii foarte atent.

Cristian Vasile: *Toți colegii din anii terminali erau înscriși în UTM sau existau și excepții?*

Mircea Flonta: Practic, cred că la Filosofie nu exista excepție. Pentru că nu văd cum cineva ar fi fost primit și tolerat în continuare fără această apartenență la UTM. Pentru că dvs. m-ați întrebat – și mi se pare că nu v-am dat un răspuns complet – cum era cu situația materială și cu toate informațiile pe care trebuia să le furnizezi, am să vă mai dau câteva detalii despre completarea autobiografiei și a diverselor formulare. Ți se cerea să răspunzi dacă ai avut în familie rude care au fost membri ai unor partide politice, dacă ai avut rude ce au deținut proprietăți etc., avere în general. Toate acestea trebuiau completate. Și – important! – mai erai întrebat dacă ești membru, bineînțeles din liceu, al UTM. Acestea toate erau de fapt condiții ca să intri în facultate. Iar cei care nu erau în UTM nu cred că erau primiți la Filosofie, care era o facultate ideologică prin excelență.

Cristian Vasile: *Iar excluderea din UTM atrăgea excluderea din facultate.*

Mircea Flonta: Exact. Asta s-a întâmplat în toamna lui 1952. Nu știu dacă știți, toamna lui 1952 a fost și ea un moment foarte interesant. Eu despre cel din 1965 nu vă pot spune din păcate nimic, că nu am fost acolo. Am auzit și eu tot felul de variante. Dar mă abțin să ofer detalii, pentru că nu sunt ale unui martor ocular.

Cristian Vasile: *În 1952 – când cu demascarea „devierii de dreapta” și căderea Anei Pauker³² – s-au schimbat formularele. Condițiile sociale, politice și ideologice pentru a putea deveni student deveniseră mai aspre.*

Mircea Flonta: În mai – iunie 1952 a fost „devierea de dreapta”. Un moment foarte important. Era foarte clar că unii oameni, din frontul ideologic, câștigaseră poziții, iar alții – asociați cu „deviaționiștii” – aveau să intre în declin. Chiar dacă cariera lor nu s-a încheiat atunci, ei știau că practic perspectivele lor sunt compromise, pentru că aparțineau de grupul „deviaționist”...

Cristian Vasile: *Ana Pauker – Vasile Luca – Teohari Georgescu...*

Mircea Flonta: ...deci și căderea lor în dizgrație era previzibilă. Sigur că aceste afiliere erau necunoscute pentru cei mai mulți dintre noi, studenții. Nu erau transparente. Nu se putea spune că toți cei care au fost la Moscova, de pildă, erau cu grupul lui Pauker. Însă în mediul acesta sus pus, din care făceau parte și unii profesori influenți de la Facultatea de Filosofie, se cam știa care erau oamenii în care Gheorghe Gheorghiu-Dej și echipa lui aveau încredere și care erau cei considerați de partea cealaltă. Aceștia erau pierduți, chiar dacă sentința se dădea cu

³² Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Editura Polirom, 2002.

întârziere. O astfel de sentință s-a dat și în cazul lui Leonte Tismăneanu, dar ani buni după aceea, prin 1958–1959³³, când eu nu mai eram la Facultatea de Filosofie. Îmi aduc aminte de examenul de la Bazele marxism-leninismului, atunci când chiar L. Tismăneanu ne examina la doar câteva zile după ce apăruse în ziare comunicatul despre Plenara Comitetului Central despre lichidarea „devierii de dreapta”. Nu trebuia să fii un bun observator pentru a-ți da seama că îi era greu să se concentreze asupra răspunsurilor studenților. Îi nota mai mult după ceea ce îi spunea asistenta despre prestația lor la seminarii. Dar să revin. În timpul verii, au trimis pe teren oameni care să se intereseze, să verifice afirmațiile din autobiografie și din celelalte formulare și să clarifice declarațiile neconcludente de la dosar. Vă spuneam că pe mine ar fi fost greu să mă urmăresc pe tot traseul biografic școlar. Dar pe cei care erau dintr-un sat sau dintr-un orașel, care de-acolo veniseră la facultate, mai făcuseră liceul în orașele din apropiere, îi puteau urmări ușor. Au fost colegi de-ai mei în această situație și li s-au descoperit tot felul de „pete”. Unii dintre ei nu spusese că părinții erau declarați chiaburi sau că rude de-ale lor au o anumită situație materială și politică (omisiunea de a declara că părinți, frați etc. fuseseră legionari sau înscriși în partidele burgheze). Prin urmare, în toamnă a urmat un șir sistematic de ședințe, prelucrări etc. În care toți cei ce ascunseseră și omiseseră ceva trebuiau să fie demascați și sancționați.

Cristian Vasile: *Când a început anul universitar în 1952?*

Mircea Flonta: Cred că a început la 1 octombrie. Au fost ședințe în care acești studenți care au furnizat declarații false sau incomplete au fost excluși din UTM; a fost și cazul lui Alexandru Ivăsiuc. Îmi aduc aminte, bineînțeles nu știu dacă aceasta era realitatea, se descoperise că tatăl lui, care era profesor secundar, ar fi fost președintele al Societății Profesorilor Secundari pe țară înainte de 1944. Dacă tatăl tău a fost în România burghezo-moșierească pe o asemenea poziție, era suficient să fii expulzat imediat din UTM și din facultate! S-au întâmplat lucruri îngrozitoare în acea perioadă. Unii dintre cei care erau puși în discuție pe chestiuni de dosar erau acuzați de alți colegi care participau la adunare. Asta se făcea pe an, acolo era organizația UTM, era un birou UTM din anul respectiv, mai venea cineva mai de sus bineînțeles și, după ce se dădea informația că cutare tovarăș student nu a declarat cutare și cutare, adică a dat informații false. Se ridicau mai mulți și luau cuvântul. Aceasta era miza: să te evidențiezi!

Cristian Vasile: *O cascadă de delațiuni. Păstrând proporțiile, un fel de „fenomen Pitești” soft...*

Mircea Flonta: Eu le-aș numi demonstrații de vigilență care permiteau acumularea de capital politic. De fapt, era foarte clară despărțirea într-un an, într-o grupă, între cei care făceau asta și cei care nu făceau. Iar primii bineînțeles că supralicitau,

³³ Leonte Tismăneanu – care era și director adjunct al Editurii Politice și șef al Catedrei de Socialism Științific la Facultate – a fost acuzat de fracționism în toamna anului 1958 și exclus din Partidul Comunist (pe atunci – PMR/Partidul Muncitoresc Român); Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina și Dragoș Petrescu, prefață de Cristian Vasile, București, Editura Humanitas, 2014, p. 347.

faceau – cum spuneam – demonstrații de devotament politic și intransigență. Și uneori mai și inventau, ca să agraveze „vina”. Uneori spuneau lucruri adevărate care erau defavorabile politic, dar uneori supralicitau, exagerau. Și se întâmpla următorul lucru. Cineva din adunare, care cunoștea împrejurarea respectivă despre care se relata, în care cel incriminat se comportase necorespunzător din punct de vedere politic, intervenea: „nu e așa, tovarăși, căci am fost și eu de față și nu s-a petrecut așa”. Atunci era pus și acesta în discuție, uneori era exclus din UTM. Ca să te înveți minte.

Cristian Vasile: *Alexandru Ivasiuc a fost apărut de cineva?*

Mircea Flonta: Nu îmi aduc aminte cum s-au desfășurat lucrurile în cazul său. Era, până la urmă, fără sens să încerci așa ceva știind că decizia autorităților era irevocabilă și că discuția era permisă și pregătită doar ca un exercițiu de „vigilență politică revoluționară”. Pe de altă parte, ar fi fost foarte riscant pentru cel care ar fi încercat să îl apere pe atunci pe Ivasiuc și pe toți cei pentru care se propunea excluderea din UTM. În general, cei mai mulți voiau să atenueze impactul și nu se apărau nici ei. Mi-aduc aminte de colegi care scăpau cu câte o sancțiune doar, vot de blam, vot de blam cu avertisment, muștrare etc. Pentru că acela care prezenta situația propunea și sancțiunea. Dacă se propunea o sancțiune care să nu fie excluderea din UTM, care însemna și excluderea din facultate, atunci cei acuzați, de obicei, nu se apărau, unii își făceau chiar autocritica.

Cristian Vasile: *Dintre liderii organizației UTM din acei ani au existat unii cu o ascensiune politică fulminantă, pe care i-ați regăsit mai târziu în funcții importante?*

Mircea Flonta: Da, dar așa foarte sus, nu. Care au fost să zicem la *Lupta de clasă, Era socialistă*, la Academia de partid „Ștefan Gheorghiu”, la Institutul de Istorie a Partidului sau la Muzeul de Istorie a Partidului. Am fost coleg și cu Ardeleanu.

Cristian Vasile: *Acel Ion Ardeleanu, pe care noi, istoricii, îl știm atât de bine?*³⁴

Mircea Flonta: Da, chiar el. Dar care nu era de formație istoric, ci absolvent de filosofie. Inițial cred că a fost repartizat la Muzeul de Istorie a Partidului, iar după aceea a devenit „istoric”.

Cristian Vasile: *L-ați prins în anii 1950 ca profesor pe Miron Constantinescu? El apare pe lista „primei generații” de profesori la Facultatea de Filosofie, în 1948.*

Mircea Flonta: Nu. Nu l-am văzut niciodată. Poate în 1951 nu mai era la Filosofie. Eu l-am cunoscut vag pe Miron Constantinescu din anii 1960–1970, pentru că a predat sociologie în facultate. L-am întâlnit după 1965, când a creat secția de sociologie la Facultatea de Filosofie. Dar înainte, nu. Dar am uitat să vă spun: se mai predau cursuri de psihologie și pedagogie și la Secția de Filosofie. La

³⁴ Ion Ardeleanu a ajuns unul dintre cenzorii principali ai istoriografiei române alături de Mircea Mușat; cf. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007.

catedra de economie politică, la psihologie, pedagogie și la materialism dialectic și istoric exista sistemul acesta: diferite lecții erau predate de diferite cadre care erau în catedră. Prin fața studenților se perindau diverși profesori. În timp ce la Bazele marxism-leninismului era o situație diferită, probabil pentru că Leonte Tismăneanu avea o poziție mult mai puternică...

Cristian Vasile: *Era vechi membru al PCR, luptase în războiul civil din Spania, unde și-a pierdut un braț. În anul 1951 era și director adjunct la Editura Politică...*

Mircea Flonta: ...la Secția de Filosofie preda cursul de Bazele marxism-leninismului aproape în exclusivitate. Era conștient, să zicem, de consecințele faptului că o lecție predată de unul și alta de altul poate lăsa studentului impresia lipsei de coerență. Și atunci își luase acest „post”, de profesor care predă singur un curs. Acest curs de Bazele marxism-leninismului cred că se întindea pe doi ani. Nu mai țin minte exact dacă Leonte Tismăneanu a predat sistematic și în anul II. Pentru anul I sunt absolut sigur că n-a predat decât el. Dar bineînțeles că erau asistenții la seminarii, iar asistenții erau cei cu care aveai contactul direct. Era o supraveghere foarte strânsă și îmi aduc aminte că în timpul examenelor, în timp ce studentul vorbea, asistentul îi șoptea tot timpul profesorului examinator conduita și rezultatele, și presupun că ceea ce spunea asistentul avea greutate.

Cristian Vasile: *Cine erau asistenții?*

Mircea Flonta: Noi aveam o tovarășă. Colceac o chema. Dar la alte grupe era o alta care a făcut după aceea o carieră politică. Se numea Petroneac. Această Petroneac a fost la nivelul raioanelor, secretară de raion, după aceea, cred că atunci când s-a creat centrul universitar de partid, a fost și pe-acolo. Aveam la catedra profesorului Tudor Bugnariu un coleg care nu știu dacă nu preda filosofie și la Facultatea de Istorie. Îl chema Zugravu. Era căsătorit cu această tovarășă Petroneac și în mediul nostru studentesc era numit în mod sarcastic „prinț consort”.

Cristian Vasile: *Nu era și Tamara Dobrin?*

Mircea Flonta: Tamara Dobrin exista la catedra de psihologie și era una dintre cele mai agresive activiste.

Cristian Vasile: *A făcut o carieră politică.*³⁵

Mircea Flonta: Mare! Tamara Dobrin se evidenția prin tot felul de exhibări ale spiritului vigilent și partinic. Era prorektor, de pildă, prin anii 1960, revenise la Facultatea de Filosofie. Tot repeta cu o voce stridentă: „nu mai intră în clădire decât studenții care sunt tunși reglementar”, conducea campanii de felul acesta. Și a trecut la fapte. În perioada *hippy*, ce însemna chestiunea asta?! Era o luptă surdă!

³⁵ Tamara (Marincu) Dobrin – vicepreședintă a Consiliului Culturii și Educației Socialiste, vicepreședintă a Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste; înainte de a ajunge la o catedră universitară fusese angajată în 1947 ca diurnistă la Ministerul de Interne în cadrul Siguranței Statului în curs de comunizare; Arhiva Rectoratului Universității din București (ARUB), Fond Facultatea de Filosofie, dosar nr. 3.568 (Tamara Dobrin), nepag. Îi mulțumim istoricului Mihai Burcea care ne-a semnalat acest document.

Cristian Vasile: *Care s-a prelungit. Ați prins vreun curs predat de Tamara Dobrin?*

Mircea Flonta: Nu. Dar am auzit de ea încă din anii 1950. Ulterior, am și văzut-o prin ședințe, unde era aprigă și lipsită de milă. Apropo de Tamara Dobrin, vreau să vă spun în treacăt că această lume a cadrelor didactice, a profesorilor de la Facultatea de Filosofie era o lume foarte polarizată.

Cristian Vasile: *Existau diferite „secte”...*

Mircea Flonta: Eu aș spune altcumva. Aparent, toți profesorii erau comuniști, marxist-leniniști, staliniști etc., dar de fapt erau foarte polarizați. Și, de exemplu, între Tudor Bugnariu și Tamara Dobrin se căsca o prăpastie din toate punctele de vedere. Aceasta este o temă importantă, după părerea mea.

Cristian Vasile: *Cine au fost decani ai Facultății în anii 1950? L-ați prins pe Nicolae Melinescu. Ce anume preda? Darwinism?*

Mircea Flonta: În 1955, când am venit eu, N. Melinescu era șeful catedrei de materialism dialectic și istoric.

Cristian Vasile: *Dar în 1951 nu era...*

Mircea Flonta: Cred că era numit recent, n-aș putea să vă spun când, dar în 1955 era șeful catedrei și era un tip extrem de moderat pentru vremurile astea și foarte binevoitor față de tineri. Era flancat ca adjunct al șefului de catedră de Henri Uschersohn, care era mult mai tipic, mai dogmatic și mai intransigent și era și mult mai prezent. Pe când Melinescu, beneficiind de faptul că era și el un fel de prinț consort, era mai puțin vizibil în facultate. În momentul acela nu sunt sigur dacă era șef de catedră și decan. Probabil cumula ambele funcții, cum avea să o facă și Tudor Bugnariu de prin 1958 până în 1965.

Cristian Vasile: *Nicolae Melinescu era și decan în 1955. Pe urmă, prin 1957, cred că a murit.*

Mircea Flonta: Îmi aduc aminte foarte bine de Melinescu. Erau tot felul de tipi din aceștia răi în catedră și el îi modera și încerca să evite asperitățile. Cu alte cuvinte, să nu se ajungă în ședințele de catedră la procese ideologice, la acuzații de tipul: *cutare a făcut o greșeală ideologică sau politică atunci când a scris lecția aceasta!* etc. Mulți dintre profesori, mai ales de la catedra aceasta de materialism dialectic și istoric aveau o funcție (sau mai multe!) politică și/sau în aparatul de stat, în ministere etc. Erau oameni precum Marcel Breazu, Mihail Frunză, care era pe la *Lupta de clasă*, și alții, și din cauza asta ședințele de catedră se țineau seara la 8. Pentru că până atunci erau alte chestiuni mai importante de făcut pentru acești tovarăși profesori copleșiți de funcții, sinecure etc. Și noi, preparatorii tineri, trebuia să asistăm la aceste ședințe. Era și o măsură de îndreptar ideologic pentru noi. De fapt, eram patru preparatori în 1955. Eram eu...

Cristian Vasile: *...Alexandru Valentin?*

Mircea Flonta: Alexandru Valentin nu s-a numărat atunci printre cadrele didactice tinere ale facultății. Inițial, Valentin a fost la Școala de partid „Ștefan Gheorghiu”. El era băiat din orfelinat și avea un dosar politic bun prin forța

lucrurilor. Și așa l-au trimis acolo. Dar la „Ștefan Gheorghiu”, predând filosofie, el nu s-a comportat cum trebuie. Mai mult, se pare că a apărut și o problemă de dosar, cu soția lui, care era rudă cu generalul acela despre care s-a tot discutat...

Cristian Vasile: *Ion Eremia, ministrul adjunct al Apărării...*³⁶

Mircea Flonta: Exact! Soția lui, născută Georgescu, era rudă cu acest Ion Eremia și atunci, pe linia aceasta, Alexandru Valentin a fost transferat de la „Ștefan Gheorghiu” la Universitatea din București, la Filosofie, ceea ce din punct de vedere politic era o retrogradare.

Cristian Vasile: *S-a și spus că Facultatea de Filosofie de la București reprezenta filosofia „laică”, iar filosofia de la Academia „Ștefan Gheorghiu” era filosofia „sacrosanctă”... Adică cumva predarea filosofiei la Universitate se profesionalizase, mai ales după un deceniu, în timp ce la „Ștefan Gheorghiu” s-a menținut dogmatismul și închistarea...*

Mircea Flonta: În orice caz, Școala de partid „Ștefan Gheorghiu” era mai aproape de centrul politic și mai demnă de încredere din punctul de vedere al oficialităților.

Cristian Vasile: *Nu vă mai amintiți de colegi? Am citit cartea de dialog cu Romulus Brâncoveanu, dar nu-mi mai amintesc cine mai era coleg cu dvs.*

Mircea Flonta: Cine erau colegii? Eram coleg cu Drăgan.

Cristian Vasile: *Ion Drăgan, viitorul sociolog*

Mircea Flonta: ...Ludwig Grünberg. Mai era un coleg mai puțin cunoscut...

Cristian Vasile: *Constantin Marinescu.*

Mircea Flonta: Exact.

Cristian Vasile: *De care n-am mai auzit, n-a mai publicat. Eu am văzut și arhivele, dar am citit și cartea dvs.*

Mircea Flonta: A predat filosofia pe la institute de artă, la teatru. A plecat destul de repede de la Universitate. Ion Drăgan a plecat în același timp cu mine la Institutul de Medicină și Farmacie (IMF). Dar s-a întors înapoi în Facultate, la secția de Sociologie, atunci când Miron Constatinescu a înființat catedra de sociologie. Ludwig Grünberg a părăsit și el Facultatea de Filosofie câțiva ani mai târziu, dar s-a transferat în altă parte, la Institutul de Studii Economice.

Cristian Vasile: *Institutul de Științe Economice și Planificare (ISEP), care va deveni Academia de Studii Economice (ASE). Știți de ce s-a transferat?*

Mircea Flonta: Nu știu dacă el a vrut sau nu să plece. Dar presupun că a fost promovat.

³⁶ Ion Eremia (1913–2005) a ajuns la gradul de general în anii 1950 și a îndeplinit inclusiv funcția de locțiitor al ministrului Forțelor Armate. După ce a fost demis și eliminat din partid, a redactat un roman (*Gulliver în țara minciunilor*) pe care dorea să îl expedieze în Occident pentru a scoate în evidență adevărata natură a comunismului din România. A fost integrat de către unii istorici în cadrul fenomenului disidenței și categorisit (exagerat) „un Soljenițin al României”. Pentru o perspectivă sintetică și documentată asupra sa, vezi Dan Cătănuș, „Un disident «avant la lettre»: generalul Ion Eremia”, în *Arhivele totalitarismului*, vol. XXXI, 2023, nr. 1–2, p. 271–273.

Cristian Vasile: *Și soția lui era Cornelia Grünberg, aceeași generație cu dvs.?*

Mircea Flonta: Da, am fost colegi. Cu Cornelia Grünberg vorbesc și acum.

Cristian Vasile: *Ludwig Grünberg a murit?*

Mircea Flonta: A murit destul de repede, după 1990.

Cristian Vasile: *Dar exista și o disciplină precum „istoria religiilor și ateism” sau darwinism, pe care ați prins-o ca student? Sau abia ulterior a fost introdusă și predată? Cine o preda? Aurelian Tache cumva? În epocă era publicat cu lucrări și broșuri de propagandă ateistă³⁷.*

Mircea Flonta: *Istoria religiilor și ateismul* a devenit curs de sine stătător abia mai târziu. Aurelian Tache, cel care se ocupa de predarea cursului, era încadrat la catedra de istoria filosofiei. Tache se specializase în acest domeniu. Era un curs care se preda la Facultatea de Filosofie de la un moment dat și pe care îl ținea el – *Ateism și propagandă materialistă, Ateism științific* sau cam așa ceva. Era un curs special. Dar altceva care să se predea pe scară largă, de felul acesta, pe vremea aceea nu era. Bineînțeles că la cursurile de materialism dialectic și la toate cursurile se tratau, chiar pe larg, și probleme privitoare la ateism și religie. Inclusiv la cursul de bazele marxism-leninismului exista o lecție despre atitudinea partidului comunist față de religie etc. Mai era o categorie de cursuri, și anume cursurile de știință, introduse din aceeași nevoie de a acoperi numărul de ore.

Cristian Vasile: *Erau șase zile de școală, inclusiv sâmbătă, nu ca astăzi.*

Mircea Flonta: Da. 6 x 6. Și atunci a apărut inclusiv un curs de matematică. Era un personaj foarte pitoresc, Mihai Neculcea, care fusese – din punct de vedere politic – de stânga, nu știu dacă nu chiar membru de partid în ilegalitate. Ei bine, el ne preda cursul de matematică. Exista și un curs de fizică, unde titular era Andrei Popovici, o figură foarte controversată, care a terminat prost. S-a sinucis. Acest Popovici ajunsese și director adjunct la Institutul de Fizică Atomică (IFA) și era politrucul locului, fiind profund antipatizat de mulți de acolo. Era pus de fapt în coastele reputatului fizician Horia Hulubei. Ca om de partid, Andrei Popovici preda la noi la facultate cursul de fizică. Am aflat mai târziu că acest Andrei Popovici a făcut multe excese la IFA. Cum am citit și eu în *Curierul de fizică*, s-au păstrat niște procese verbale din anii 1951–1952 de la ședințele Institutului de Fizică. Atunci, în cea mai dură perioadă stalinistă, acolo se vorbea absolut relaxat despre „fizică materialistă” și „fizica idealistă”. Și acest nefericit Popovici era unul dintre oamenii puși să împingă lucrurile până la punctul extrem. Ulterior, ca director adjunct la IFA, având și atribuții administrative, i s-au pus în cărcă niște acuzații grave, lipsuri în gestiune etc., iar el s-a sinucis.

Cristian Vasile: *Ați observat o schimbare la nivelul relațiilor interumane? Ați fost și student, cunoșteți profesorii, pe urmă ați devenit preparator, asistent. Cum s-a schimbat? Ați fost privit altfel? Presupun că cu profesorii dogmatici nu*

³⁷ Aurelian Tache, *Originea creștinismului*, București, Colecția Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii, 1958, 35 p. Lucrarea a cunoscut mai multe ediții.

s-a schimbat statutul dvs? Mulți profesori fuseseră dogmatici pe vremea studenției. Ceva mai târziu, în calitate de colegi de catedră, vă privea altfel?

Mircea Flonta: În primul rând, trebuie să vă spun că era o distanță destul de mare. Chiar „colegi” fiind, era o ierarhie bine construită. Cu alte cuvinte, profesorii, conferențiarii, cadrele de predare, stăteau mai puțin de vorbă cu noi, preparatorii. Există o structură ierarhică rigidă care seamăna cu cea din mediul activiștilor și al militarilor.

Cristian Vasile: *Pe Leonte Răutu nu l-ați prins ca profesor, nu mai predă?*

Mircea Flonta: Nu l-am văzut niciodată în calitate de profesor. Unii dintre ei veneau și foarte rar, pentru că – așa cum am spus – aveau tot felul de funcții politice, ministeriale, guvernamentale etc. Era ceva obișnuit să fie cumularzi. Era o persoană, de exemplu, un medic, Gheorghe Dumitriu, care, în același timp, era și directorul Institutului de Perfecționare a Medicilor. Era Deutsch, care lucra și la Banca Națională, unde mai degrabă îl găseai. Pe la Facultatea de Filosofie venea mai rar.

Cristian Vasile: *Emeric Deutsch? Avea să devină chiar vicepreședinte al Consiliului de administrație al Băncii Naționale*³⁸.

Mircea Flonta: Nu știu, nu-mi aduc aminte. Dar rețin faptul că am avut de a face odată cu el. Există un cerc științific studentesc, care îl avea îndrumător pe profesorul Deutsch. Iar la acest cerc de, presupun, materialism dialectic și istoric, împreună cu Zigu Ornea, prin anul III, trebuia să facem un referat. Era perioada de după moartea lui Stalin, atunci când începuse Nikita Hrușciiov și cei care îl imitau aici, la București, să insite asupra discuției despre rolul maselor și al personalităților în istorie. Aceasta era o temă bine aleasă. Cu alte cuvinte, ne-am detașat de cultul personalității și devine foarte importantă politic și ideologic clarificarea aceasta: care este rolul maselor și al personalităților. Iar noi doi, eu și Zigu Ornea, trebuia să facem un referat de felul acesta. Prin urmare, ne-a fost desemnat ca îndrumător științific Deutsch. Și-mi aduc aminte că am ajuns la Banca Națională...

Cristian Vasile: *... pe atunci numită Banca de Stat...*

Mircea Flonta: ...și eram foarte sfioși, am intrat în niște încăperi de un lux pe care noi nu îl întâlnisem până atunci. Ne-a primit acest tovarăș profesor Deutsch. Nu îmi mai aduc aminte de conținutul discuției pe marginea referatului nostru, dar rețin că eu și cu Zigu Ornea râdeam pe vremuri de ce ne-a spus Deutsch. Ne-a condus până afară și când am ajuns lângă ascensor ne-a spus niște vorbe de duh. Foarte prietenos, privindu-ne ca pe niște studenți cuviincioși (doar aceștia trebuiau încurajați, nu?), ni s-a adresat, pe când noi intram în lift: „Tovarăși, creșteți cadre!”. Evident că nu am înțeles nimic: noi trebuia să creștem drept cadre sau trebuia să îi creștem pe alții?

³⁸ Funcție din care a fost demis „ca necorespunzător”, la 6 iunie 1968, printr-o hotărâre a prim-vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Ilie Verdeț; „Buletinul oficial al Republicii Socialiste România”, Partea I, anul IV, nr. 76, marți, 11 iunie 1968, p. 592.

Cristian Vasile: „*Cadrele decid totul!*” – era îndemnul ideologic al lui I.V. Stalin. Poate Deutsch ironiza și batjocorea formula lui Stalin, dictatorul denunțat de Nikita Hrușciiov... Dar apropo de aceste referate prezentate la ședințele de cercuri științifice studențești, nu ați auzit și profesori care să vină și să vă încurajeze cu fraze de genul: „haideți, tovarășe Mircea Flonta, să vi-l public undeva?” Cum ați debutat? Deja în anul 1954 apărea revista „Cercetări filozofice”.

Mircea Flonta: Eu n-am debutat în *Cercetări filozofice*...

Cristian Vasile: *Ca student nu ați debutat...*

Mircea Flonta: Nu. Am avut un debut chiar foarte nefericit, cu o broșură, *Esență și fenomen*, la Editura Politică, prin 1962³⁹. Era o broșurică sub 100 de pagini unde, credeam eu inițial, își vor putea găsi loc considerații de factură filosofică ale lui Hegel și Marx. A ieșit cu totul altceva: o broșură propagandistică.

Cristian Vasile: *Nu mai era Leonte Tismăneanu la editură, rămăsese Valter Roman...*

Mircea Flonta: Da, director era Valter Roman.

Cristian Vasile: *El v-a propus să o tipăriți?*

Mircea Flonta: Nu. Era o redacție de filosofie la Editura Politică...

Cristian Vasile: *Ați avut colegi în interiorul redacției...*

Mircea Flonta: ...și în această redacție era conducător Petru Pânzaru, care a fost un om important după aceea, a ajuns și pe la *Era socialistă*. Trăiește, cred, dar eu nu l-am mai văzut. Dar nu Pânzaru m-a „descoperit” pe mine, ci un fost coleg de-al meu de an, de la filosofie, Cornel Popa. El lucra de la terminarea studiilor în redacție, la Editura Politică. Ulterior, a fost profesor de filosofie la Institutul Politehnic. Iar Cornel Popa voia, pasămite, să ne promoveze pe noi, foștii lui colegi. Eu avusesem o lucrare de plan, prin anul 1957, înainte de a pleca de la universitate la IMF, despre esență și fenomen. Iar Cornel Popa și-a adus aminte de lucrare și s-a agățat de faptul că ar merita scoasă la lumină: „scrie ceva pe tema asta. Dezvoltă ce ai scris deja”. Eu mă complăceam cu ideea că pe acest teritoriu, al relației dintre esență și fenomen, poți să te lansezi în unele speculații, că poți să te referi la Hegel și pe urmă să evoci *Capitalul* lui Marx, că aceasta era o temă demnă de abordat, că adevăratele mecanisme nu se văd la suprafața procesului economic, cum este chestiunea cu plusvaloarea, dublul caracter al muncii încorporată în marfă, munca abstractă, munca concretă etc., toate astea erau lucruri teoretice.

Cristian Vasile: *Ați fost cenzurat, șpaltul s-a întors roșu, plin de corecturi ideologice...?*

Mircea Flonta: Ce vreau să vă spun? Mai degrabă a fost vorba de o autocenzură. Textul pe care eu l-am predat editurii era deja foarte conformist. Explicația? Mai întâi, deoarece eram încă departe de o pregătire profesională cât de cât satisfăcătoare și, prin urmare, nu eram pregătit pentru a scrie filosofie. În al doilea rând, pentru că, știind că scriu pentru publicare, m-am autocenzurat. Dar a

³⁹ Mircea Flonta, *Esență și fenomen*, București, Editura Politică, 1962, 94 p.

urmat o a doua cenzură, cea a redactorului, care a zis: „nu putem să rămânem la chestiuni teoretice, fără să discutăm politica partidului” etc. Mi-aduc aminte că stăteam împreună cu redactorul și negociam pe marginea textului. Dar nu s-a putut salva prea mult din textul inițial. Care nu era, desigur, reușit, dar încerca, cel puțin, să situeze discuția temei pe plan filosofic. Ulterior am ajuns la o concluzie simplă: cu cât intrai mai târziu în publicistica filosofică, cu atât era mai bine din punctul de vedere al menținerii unei anumite decențe. Pentru că la sfârșitul anilor 1960 puteai, dacă voiai, bineînțeles cu toate dezavantajele care decurgeau de aici, să nu scrii decât despre subiecte teoretice și relativ neutre din punct de vedere ideologic, adică: logică, teoria cunoașterii, filosofia limbajului etc. În anii 1950 și la începutul anilor 1960 așa ceva era absolut imposibil. A scrie filosofie în vremea aceea, în primele două decenii de comunism, însemna să faci lucrări compromițătoare; puteau să nu ți se pară așa doar dacă eventual erai așa de mărginit ca să nu-ți dai seama că sunt compromițătoare. Eu îmi dădeam seama foarte bine și nu eram deloc fericit că până la urmă a trebuit să public lucrarea aceea. Nu mai puteam să dau înapoi, dar mi-a fost rușine. Nu doream să discut cu nimeni despre ea. Voiam să uit acest episod. Într-un fel, a fost însă o învățătură de minte, m-a ajutat pe viitor să mă orientez. Am lăsat să treacă un număr de ani până când s-a ajuns la acel regim ideologic în care puteam să public lucruri care nu erau compromițătoare. Eu m-am ocupat mult, în prima perioadă, până am ajuns la filosofia analitică, de studierea lui Jean Piaget. Avea o epistemologie genetică bazată pe studii de psihologie.

Cristian Vasile: *A fost tradus și în limba română, relativ repede...*

Mircea Flonta: Da, Piaget a fost tradus mult în română. Pe urmă mi-am făcut doctoratul pe o temă derivată din acest studiu.

Cristian Vasile: *Să ne întoarcem la anii de început, când ați activat ca preparator și asistent universitar, adică în anii 1955–1956. Spuneți undeva că pentru dvs lucrurile erau clare în privința revoluției maghiare din 1956, spre deosebire de perspectiva unui bun prieten și coleg de an, și că nu puteați da crezare propagandei oficiale cu privire la evenimentele de la Budapesta. Ce surse de informare aveți? Căci probabil nu ascultați radio Europa Liberă. Considerați că era un eșec al marxismului în Ungaria și, prin extensie, în România și în blocul sovietic?*

Mircea Flonta: Fac o precizare care cred că este importantă pentru generațiile mai tinere. Eu am crescut într-o familie și într-o lume care bineînțeles că a fost ostilă noului regim comunist. Nu era ceva excepțional...

Cristian Vasile: *Proveneați dintr-un mediu de ardeleni greco-catolici...*⁴⁰

Mircea Flonta: Da, dar mulți români erau inițial anticomuniști, nu era ceva ieșit din comun. Comunismul însemna pentru români, în primul rând, Uniunea Sovietică. A fost anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei în 1940. Apoi

⁴⁰ Pentru istoria Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918–1953)*, prefată de Dennis Deletant, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2003.

războiul început în 1941 cu tot ceea ce a reprezentat el pentru multe familii. Apoi experiența contactelor cu „eliberatorii” începând din septembrie 1944. Mi-aduc aminte că tatăl meu îmi spunea că la alegerile din noiembrie 1946 pur și simplu toate buletinele de vot au fost aruncate în foc și s-a stabilit scorul între partide la o masă, după directivele care veneau de la centru. Nu insist asupra chestiunii, dar bineînțeles că tatăl meu era net împotriva regimului, ca și rudele, mediul social în care am trăit, de la țărani la intelectuali etc. Eu, ajuns student la filosofie, dintr-o naivitate prostească, am mai spus și în cartea la care v-ați referit și repet, eu credeam că universitatea este un mediu așa de pur, că acolo se mai menține teoria neafectată de politică. Poate este afectată puțin, dar nu la modul vulgar. Cea mai mare decepție din viața mea a fost că am intrat în Facultatea de Filosofie, un învățământ perfect politizat care nu conținea pe atunci vreun gram de filosofie. Niciun atom de filosofie nu găseai. Modul meu de a gândi pe atunci era acesta: teoria pare rezonabilă, dar este în cel mai bun caz eronată; practicile reale nu au nimic comun cu ea. Când gândeam asta, îl aveam în vedere, în primul rând, pe Marx. Mi-aduc aminte de discuțiile de acasă și cu prietenii tatei, eram deja student sau elev în ultimul an și interveneam și eu în discuții. Eu credeam, eram convins, că politica n-are nimic de-a face cu teoria. Asta era... Eu ziceam că, așa, teoria în principiu e ok, dar ceea ce fac ăștia – comuniștii – este altceva.

Cristian Vasile: *Ce ați citit din Karl Marx? Manifestul comunist probabil.*

Mircea Flonta: Am citit și *Manifestul comunist*.

Cristian Vasile: *Ca tânăr, înainte de facultate?*

Mircea Flonta: Cred că am citit doar *Manifestul...*, n-am citit altceva. Dar în facultate am citit cu atenție *Capitalul* și am citit și alte lucrări, cea despre lupta de clasă din Franța și articole multe etc. Marx îmi impunea: n-aveam încă vreo atitudine critică față de el, dar vedeam foarte clar că Lenin este cu totul altceva, cel puțin în filosofie. Adică *Materialism și empiriocriticism* înseamnă reducerea întregii chestiunii la o schemă – materialism sau idealism și arată că autorul însuși n-are un *background* filosofic. Asta pe parcursul facultății. La început, când eram elev, am citit din *Materialism și empiriocriticism* și eram încântat cât de bine înțeleg eu filosofia. Bineînțeles că acesta era un simptom prost, căci nu era vorba de filosofie. Pe plan politic mie mi-a fost însă mult mai ușor să adopt o atitudine mai critică, în ciuda naivității vârstei și a firii mele, datorită mediului în care am crescut. Era cu totul altfel să trăiești într-un mediu în care am trăit eu, decât, să zicem, a unui coleg, care era de la Piața Chibrit, dintr-un mediu muncitoresc. El era foarte conștient că, dacă n-ar fi venit regimul acesta comunist, n-ar fi făcut nici liceul, nici facultatea și bineînțeles că în ambianța lui de mahala n-avea experiența directă a abuzurilor, a violențelor, a crimelor, a persecuțiilor politice. Nu erau rudele lui, cunoștințele lui arestate. Cum mi-a zis, el auzea câte ceva de la alții, de la distanță. Dar era cu totul altfel să ai oameni pe care îi cunoșteai foarte bine, știind că sunt oameni cinstiți, cumsecade și care au pierdut tot, unii viața, alții au cunoscut închisoarea. Mi-aduc aminte și acum de un episod. Tatăl meu, se recăsătorise, mama mea a murit în 1949, și mama mea vitregă, care era medic, avea

un unchi care fusese proprietarul mai multor mori în Sălaj, foarte bogat. Unchiul o și întreținuse la Viena și Zürich să studieze medicina. A apărut pe urmă la noi acasă ca un animal hăituit; ajunsese să nu aibă un acoperiș deasupra capului. Evident că au fost exploatați ș.a.m.d., dar nu puteau să-l acuze de încălcarea legii, să-l trateze ca pe cel mai rău criminal. Am cunoscut multe situații de felul acesta. Nu credeam că dreptatea poate să fie adusă pe lume cu mijloacele acestea. Pentru mine era foarte clar cum stau lucrurile cu Ungaria... Auzisem de Georg Lukács, eram la curent cu desfășurările de acolo. A fost o șansă, pentru că aveam un ungar, la filosofie, la catedră...

Cristian Vasile: *Un ungar din Ardeal...*

Mircea Flonta: Da, îl chema Fischer, era lectorul meu. Parcă Joska Fischer. Eu eram asistent. Era în 1956–1957; eu eram asistent la cursul lui Fischer, care era lector. Acest Fischer era evreu din Turda, fiind prieten bun cu Ion Ianoși⁴¹. Ca și Ianoși, limba lui maternă era maghiară, însă vorbea foarte bine românește. Făcuse studii în URSS și era căsătorit cu o ungueroaică pe care o cunoscuse în perioada studiilor și care venise cu el în România. Pe urmă au plecat în Ungaria, în perioada de după 1970, atunci când situația politică de la noi din țară s-a deteriorat, iar în Ungaria era un curs foarte diferit. Avea, desigur, convingeri marxiste, dar, ca și mulți intelectuali din generația lui, nu era cătuși de puțin un admirator al „socialismului real” impus după război țărilor ocupate de Uniunea Sovietică. Ei bine, Fischer asculta Radio Budapesta și posturile în limba maghiară din diaspora. El își dădea seama ce gândesc și discuta deschis cu mine. Era extaziat și venea să îmi spună: „nu am dormit toată noaptea! O oră n-am închis ochii, am ascultat toată noaptea știrile despre Ungaria!”. Și îmi relata totul cu lux de amănunte.

Cristian Vasile: *A mai supraviețuit la catedră?*

Mircea Flonta: Da. Dacă ar fi avut de-a face cu un delator, nu ar mai fi supraviețuit.

Cristian Vasile: *Dar au fost colegi care au fost epurați după noiembrie 1956?*

Mircea Flonta: Au fost, de la noi de la catedră chiar.

Cristian Vasile: *Cine a fost dat afară?*

Mircea Flonta: Unul Podany și unul Rusu. Dar Rusu a plecat mai târziu, Podany a fost dat afară imediat. Ce se întâmplă? Aceștia erau absolvenții de dinaintea noastră, adică promoția de la filosofie din anii 1950–1954. După noi, deci în 1956, n-a fost o serie de absolvenți la Facultate. Vă spun aceasta pentru că vă interesează istoria Facultății de Filosofie. Pentru că noi – generația 1951–1955 – am făcut patru ani de facultate, pe când colegii noștri care au fost admiși la filosofie în 1952 (între aceștia Gheorghe Enescu, Alexandru Boboc, Sorin Vieru) au terminat abia în 1957, pentru că durata studiilor crescuse la cinci ani. Colegii de dinainte, cei care au terminat în 1954, au decis în toamnă, în timpul evenimentelor din Ungaria, să se întâlnească undeva într-o cârciumă sau într-un restaurant din București. Nu era o aniversare. Erau mai mulți în București și au hotărât să se

⁴¹ Cf Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iași, Editura Polirom, 2012, 854 p.

reunească. Și bineînțeles că au început să discute și despre Revoluția de la Budapesta. Dar printre comeseni era cel puțin unul care a relatat cele discutate, a informat forurile politice. Chiar știu cine era bănuț, era membru al catedrei, care după aceea a făcut carieră politică. Ion Rebedeu. Aș dori să adaug că imprudența lor avea o explicație. Până la intervenția Armatei sovietice, în presa românească apăreau doar relatări succinte sub titlul *Evenimentele din Ungaria*. Nicio luare de poziție oficială. Se putea crea impresia unei anumite neutralități. Desigur, pentru persoane naive.

Cristian Vasile: *Numele Rebedeu – pe care l-ați evocat – este cunoscut. În anii 1970, studenții de la Filosofie se amuzau amar atunci când auzeau că în universitate se producea o descindere a unor politruci. Erau trei și, vorba lui Vladimir Tismăneanu, aveau nume predestinate: Rebedeu, Pârjol și Cenușă⁴².*

Mircea Flonta: Ce tip era Cenușă acesta! Era activist. Nici nu știu dacă avea studii. Rebedeu terminase totuși filosofia, avea să publice cărți. Știu că acest tovarăș Cenușă venea tot timpul la ședințele de la Facultatea de Filosofie. Înainte de a exista Centrul universitar, noi cei de la Facultatea de Filosofie, de fapt universitatea în întregul ei, eram subordonați Comitetului raional de partid. Dacă mai târziu instructorii de partid de la Centrul Universitar erau ceva mai instruiți și acționau un pic mai prevenitor, la comitetul raional de partid unii dintre activiști nu numai că nu erau instruiți, dar nu aveau capacități mentale normale. De fapt, acest aspect îi și avantaja, și erau absolut lipsiți de scrupule. Nu erau expuși unor greșeli politice și ideologice din rațiuni intelectuale. Știau că singura calitate prin care își pot menține funcțiile este îngustimea de vederi. Îi caracteriza asprimea și duritatea.

Cristian Vasile: *Existau în cadrul facultății sesiuni anuale de comunicări?*

Mircea Flonta: Au fost, erau tot felul de sesiuni, erau sesiuni ale facultății, dar erau sesiuni de filosofie organizate la nivel de capitală.

Cristian Vasile: *Presupun că așa ați ținut legătura cu Universitatea după ce v-ați transferat la IMF.*

Mircea Flonta: Pot să vă spun că încă pe vremea aceea sau spre sfârșitul perioadei, prin 1965–1966, îmi aduc aminte că participam la sesiuni consacrate științelor sociale la IMF. Se organiza și în IMF o sesiune anuală de comunicări și exista și o secțiune de științe sociale. După 1966, pe când eram deja la catedra de la Facultatea de Filosofie, se organiza o sesiune anuală de comunicări, care se desfășura la București.

Cristian Vasile: *Deci după 1957–1958 n-ați ținut legătura cu Filosofia.*

Mircea Flonta: N-am ținut legătura deloc și nici nu mai speram să ajung acolo. Deși mă simțeam foarte prost la IMF. De ce? Pentru că nu erai privit ca un universitar, ci ca un activist. Era un șef la sindicat, un medic de acolo, care a făcut odată într-o ședință o remarcă semnificativă pentru condiția noastră în instituție.

⁴² Vladimir Tismăneanu, „Biografiile nomenclaturii comuniste”, în *Revista 22*, 27 aprilie 2010, <https://revista22.ro/opinii/vladimir-tismaneanu/biografiile-nomenclaturii-comuniste>, accesat: 20 februarie 2024.

Adresându-ni-se nouă, celor de la științe sociale, a zis: „Eu fac teoria la catedră și practica în clinică. Dvs. faceți teoria la catedră și practica muncă obștească”. Era groaznic. Era mult mai rău decât la universitate. Când m-am întors la Universitatea din București am avut impresia că m-am întors într-o altă lume. Eram, de fapt, la catedra condusă de profesorul Bugnariu. Iar catedra lui Bugnariu era un fel de stat în stat. Poate ceea ce spun este exagerat, dar aceasta a fost impresia mea pe atunci.

Cristian Vasile: *Rezerva dvs interioară, dacă a existat, față de filosofia marxist-leninistă a venit și din educația sau din experiența de creștin (de confesiune greco-catolică) pe care ați primit-o la Beiuș, la Internatul Pavelian? Greco-catolicii, atunci în perioada 1948–1949, erau poate cei mai radicali față de ateismul comunist.*

Mircea Flonta: Bineînțeles, și între ei și regimul comunist nu era vreo cale de conciliere.

Cristian Vasile: *De altfel, mai mulți episcopi uniți au murit la Sighet, în alte închisori și locuri de detenție.*

Mircea Flonta: Da, auzisem care a fost soarta unora.

Cristian Vasile: *Unii au fost aduși la București...*

Mircea Flonta: Eu am fost la Beiuș, la Internatul greco-catolic. Erau două internate, unul ortodox, altul greco-catolic. Cel greco-catolic era chiar lipit de clădirea liceului. După ce a făcut Samuil Vulcan liceul, a venit episcopul Mihai Pavel, care a făcut internatul. Și de aceea internatul se numea Internatul Pavelian. Acest internat era condus de călugări augustinieni asumpționiști. Am citit într-un ziar, de curând, că augustinienii asumpționiști au revenit la București.

La Beiuș l-am cunoscut pe călugărul Bernard Ștef⁴³, de care am fost foarte legat. Erau vreo cinci călugări. Cel mai bătrân dintre ei era francez, părintele Bonnet; ceilalți erau români. Pe părintele Bernard Ștef l-am revăzut după 1990. Recent am aflat că a murit. Ultima dată l-am revăzut în 2008 la Beiuș, când s-au împlinit 180 de ani de la crearea liceului de către Samuil Vulcan⁴⁴. Bernard Ștef avea 92–93 de ani, iar revederea a fost un mare eveniment pentru mine. Am și fotografii cu părintele Ștef; i s-a acordat o diplomă și atunci am fost rugați, Marius Sala și cu mine, să-i înmănăm noi diploma părintelui Ștef. Dar toți călugării, după 1948, au ajuns la închisoare. Bonnet, fiind cetățean francez, a putut să plece.

Cristian Vasile: *Dvs ați ascuns această identitate greco-catolică?*

Mircea Flonta: Nu chiar. Nici nu trebuia neapărat ascunsă, în măsura în care apartenența familiei la o anumită confesiune religioasă nu era o informație cerută în dosarul de cadre. Trebuie să vă spun, pe de altă parte, că la mine, în perioada aceasta rebelă, a tinereții, nonconformismul religios a fost accentuat și nu se poate

⁴³ Jeromonah asumpționist (greco-catolic), profesor, duhovnic, născut la 22 octombrie 1916 în Lăscud (jud. Mureș). A fost arestat și închis după 1951. S-a stins din viață cu câteva luni înainte de interviu, la 11 septembrie 2010; „Pr. Bernard Ștef, mărturisitor al credinței în timpul persecuției comuniste”, în *E-communio.ro*, 22 octombrie 2018, <https://www.e-communio.ro/stire8515-pr-bernard-stef-marturisitor-al-credintei-in-timpul-persecutiei-comuniste>, accesat: 20 februarie 2024.

⁴⁴ Astăzi, Colegiul Național „Samuil Vulcan” din Beiuș; unul dintre cele dintâi licee cu predare în limba română din zona Crișana-Transilvania-Banat.

vorbi de o aderență fermă la o confesiune. Dacă au existat rezerve interioare față de filosofia marxist-leninistă, ele nu au venit pe filiera aceasta religioasă. Eu căutam filosofia; filosofia marxistă îmi spunea ceva, mi-a spus ceva în primul rând ca o modalitate de abordare a fenomenelor sociale. Adică ce raport există între economic, social, politic, idei. Noi toți – cei care aveam în acei ani un interes sincer pentru filosofie și credeam că este degradată prin subordonarea ei față de politică – am fost convinși de această schemă de explicație istorică, în principiu. Eu, cel puțin, până prin 1970 mai credeam în această schemă. După aceea, chiar cu un apropiat, am avut divergențe pentru că pur și simplu o explicație generală a istoriei și o teorie generală a istoriei mi se păreau naive epistemologic. Aveam o atitudine critică din punct de vedere epistemologic față de construcții generalizatoare, naive și utopice. Îmi aduc aminte că aveam discuții în contradictoriu cu Alexandru Valentin, care rămăsese pe vechile poziții. Dar noi nu acceptam că autoritățile (românești sau sovietice) pot să reprezinte un punct de reper din punct de vedere filosofic. Nu credeam asta. Eram convinși că ele folosesc filosofia pur și simplu pentru scopurile lor strict politice și trăisem pe viu experiența manipulării prin filosofie. Mi-aduc aminte că am citit undeva spusele lui Friederich cel Mare, care ar fi zis odată: „Eu mai întâi dau trupelor mele ordinul să ocupe un teritoriu. După aceea adun o comisie de istorici și juriști și le cer să demonstreze că acțiunea a fost legitimă”. La fel s-a întâmplat și sub regimul comunist de la noi. Deci partidul ia o măsură, din motive bine cunoscute (menținerea și întărirea puterii) și abia după aceea face apel la materialismul dialectic și istoric și la teoria marxist-leninistă ca să legitimizeze *statu-quo-ul*. Așa vedeam noi lucrurile, ne dădeam seama de instrumentalizare și de impostură. Deci era foarte clar ce credeam noi că este teorie ce merită atenție în marxism. Făceam o diferență între această teorie și practică politică. Profesorul Tudor Bugnariu gândea exact ca noi; m-am convins după 1966.

Cristian Vasile: *Nu mi-ați spus de ce ați optat pentru IMF în 1957–1958. A fost o restructurare sau ce s-a întâmplat?*

Mircea Flonta: Nu, mi s-a spus că trebuie să mergem la IMF pentru că se extinde predarea filosofiei, a științelor sociale.

Cristian Vasile: *Cine v-a spus? Decanul?*

Mircea Flonta: Nu, cred că de la șeful de catedră am aflat că a venit un ordin de transfer de la Direcția predării științelor sociale din Ministerul Învățământului. Exista atunci formula: „Este o sarcină!”. Pentru mine nu putea fi atât „sarcină de partid”, deoarece pe atunci nu eram încă membru de partid.

Cristian Vasile: *Nu se putea refuza acest transfer la IMF?*

Mircea Flonta: Nu prea aveai încotro, mai ales când foloseau această formulă. Și oricum ce motive aș fi putut invoca? Dacă refuzam, mi s-ar fi replicat: „Ești tânăr, rămâi în București!” Ce motive ai putea avea să refuzi?

Cristian Vasile: *Salariul a rămas același? Noi știm că Alice Voinescu, cu vechime de 26 de ani ca profesoară, primea în 1951–1952 o pensie de doar 500 de lei⁴⁵.*

⁴⁵ Alice Voinescu, *Scrisori din Costești*, ed. Constandina Breazu, București, Editura Albatros, 2001, p. 48.

Mircea Flonta: Da, salariul a rămas același.

Cristian Vasile: *Cât era salariul, de curiozitate, în 1955–1956?*

Mircea Flonta: Vă spun exact. Primul meu salariu în 1955 în toamnă – și este singura cifră de care mi-aduc aminte – era de 600 de lei, cu 40 de lei impozit. Deci salariul meu net era de 560 de lei.

Cristian Vasile: *Un salariu relativ scăzut*⁴⁶.

Mircea Flonta: Dar după viața pe care am dus-o, ca elev în internate, și apoi, ca student în cămine și la cantine, eu credeam că trăiesc foarte bine. Pentru că puteam să-mi permit să mănânc la o cantină bună și puteam să-mi iau o pâine albă care era accesibilă în comerț, niște salam, niște unt și eventual niște ceai etc. și asta mi se părea pentru dimineață și seară un lux. Știți ce ne caracteriza pe noi, pe cei care aveam interes pentru carte? Un tip de idealism care nu poate fi înțeles acum. Nu ne plângeam. Aveam alte motive să ne plângem. Ceea ce ne împovăra era că nu puteam să avem acces la profesori calificați, la cărți, la o discuție liberă, eventual posibilitatea de a merge în străinătate pentru a face studii serioase, de care nu am avut parte. Toate aceste lipsuri ne-au afectat. Neglijam de multe ori condițiile de viață. Nu consideram că este esențial să mă gândesc ce s-ar putea face cu banii. Mi-aduc aminte că și mai târziu, când aveam ceva mai mulți bani, mai mulți decât aveam nevoie (așa ziceam eu!), îmi ajutam diverși prieteni. Eram și necăsătorit și îi împrumutam pe alții. Din punctul acesta de vedere mă simțeam foarte bine. Mai mult, atât timp cât lucrurile erau privite din afară ar fi trebuit să fiu încântat. De ce? Pentru că eu am primit în 1957, deci după numai doi ani de la venirea la catedră, delegație de lector. Iar în 1958 am fost promovat lector. Mi-a povestit cineva o întâmplare din care rezultă că eram invidiat. Era prin 1958, eram la IMF, unde era o ierarhie, mulți se simțeau îndreptățiți să promoveze, iar înaintarea în ierarhia universitară medicală avea loc mult mai încet. La o ședință mi-a relatat cineva că unele cadre universitare de-acolo din IMF comentau cu ciudă, arătând spre mine cu priviri piezișe: „știți că ăsta este lector?”. Eram într-adevăr foarte tânăr.

Cristian Vasile: *La ce facultăți ați predat cât timp ați fost lector la IMF?*

Mircea Flonta: Predam la diferite facultăți: Medicină generală, Stomatologie, Pediatrie. La început eu am predat la facultatea de stomatologie, deci am predat în clădirile de pe Calea Plevnei.

Cristian Vasile: *În ce condiții ați revenit la Facultatea de Filosofie în 1966? Nu v-au pus pe gânduri demascările unor studenți din anul precedent sau nu s-a auzit?*⁴⁷

⁴⁶ Cf Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 77–78. Încă din 1953, Miron Constantinescu, demnitar comunist important (președinte al Comisiei de Stat a Planificării), aprecia că, pentru un trai decent, câștigul mediu lunar pe economie ar trebui ridicat la 800 de lei (Câștigul mediu lunar al tuturor muncitorilor și funcționarilor era de doar 450 de lei. Chiar M. Constantinescu admitea că, pentru un nivel *minim* de trai, ar fi fost nevoie de 500 de lei).

⁴⁷ Demascările, cu T. Bugnariu victimă principală, sunt evocate și de Septimiu Chelcea, *Așa a fost? Așa îmi aduc aminte*, ediția a II-a revizuită și adăugită, postfață de Mihai Dinu Gheorghiu, Iași, Editura Universității „A.I. Cuza”, 2017, p. 98 și urm.

Mircea Flonta: Eu am aflat foarte puțin despre demascările din toamna anului 1965 fiindcă foarte puțini dintre prietenii mei...

Cristian Vasile: *Nu vorbeau despre cele întâmplate?*

Mircea Flonta: Nu atât că nu vorbeau, dar nu fuseseră implicați în afacerea aceasta de la Facultatea de Filosofie. Pe de altă parte, mă domina încă sentimentul acesta că este o chestiune foarte fierbinte și probabil nu este foarte bine să începi să discuți despre probleme delicate pentru că cine știe ce poate să transpire. Știam, nu-mi mai aduc aminte pe ce canale, că prin octombrie 1965 a fost o ședință foarte spectaculoasă de demascare și de înfierare. Știam cam ce fusese, dar vag. Mi s-a spus că, atunci când au ieșit unii dintre studenții acuzați în Aula de la Drept, alții i-au atacat și i-au lovit cu pumnii. Și știam în momentul în care am venit în Facultatea de Filosofie, în octombrie 1966, că Tudor Bugnariu a avut de suferit, nu mai era decan, era retrogradat ca șef de catedră. Și că se considera că învingătorii sunt cei din partida românilor verzi, cea care l-a răpus pe Bugnariu, perceput ca susținător al profesorilor de naționalitate evreiască...

Cristian Vasile: *Cine erau învingătorii?*

Mircea Flonta: În primul rând Constantin Nicuță⁴⁸, care era urmașul lui Tudor Bugnariu ca decan. Iar el era flancat de o serie de oameni. Era unul Constantin Pufan la psihologie, mediocru profesional, tipul activistului rigid. Era la catedra de pedagogie o tovarășă al cărei nume era Didina Bărbulescu. Era la economie Ion Bulborea. Mai era Gheorghe Enescu, care, din punct de vedere profesional, era un tip serios, dar ca om nu era, după părerea mea, un echilibrat. Enescu susținea partida aceasta a românilor verzi. Erau antisemiți cu diferite nuanțe și considerau, cum vă spuneam, că Bugnariu îi sprijinise pe evrei.

Cristian Vasile: *Dar Iosif Cernea a continuat să fie profesor în facultate după 1965?*

Mircea Flonta: Sigur. Iosif Cernea a supraviețuit la catedră. El era în relații foarte apropiate cu Florica Neagoe, care era și ea la catedra de istorie a filosofiei și amândoi erau adversari înverșunați ai lui C. Ionescu Gulian. V-am spus că lumea era polarizată. Și nu era polarizată numai pentru că, mă rog, există interese diferite, noi îi sprijinim pe aceștia, voi pe aceștia, ci și atitudini foarte diferite din punct de vedere profesional. C.I. Gulian era un oportunist lipsit de scrupule. La el modul cum discuta temele filosofice ținea strict de barometrul politic al zilei. Înainte de a scrie un cuvânt în filosofie, Gulian citea articolul de fond din *Scânteia* din ziua respectivă și ce se scria în *Lupta de clasă* etc. Prin contrast, Florica Neagoe era nu doar o persoană inteligentă, dar și plină de bune intenții, care voia să facă carte și să scrie lucrări de filosofie, elaborate în mod academic. Nu prea admitea clișeele ideologice. Iosif Cernea gândea și acționa în același fel.

⁴⁸ Deși profesor universitar, Constantin Nicuță a avut o operă academică publicată extrem de firavă. În perioada precomunistă a fost asistent al profesorului Petre Andrei; cf. Constantin Nicuță, „Max Weber și Karl Marx”, fragment editat de Iancu Filipescu, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, an. XI, nr. 5–6, p. 509–529.

Cristian Vasile: *Era vreo legătură de rudenie între Mihail Cernea cu Iosif Cernea?*

Mircea Flonta: În mod sigur nu. L-am cunoscut și pe Mihail Cernea, care era aspirant la catedra noastră, pe vremea aceea, împreună cu Tănase, când am venit eu la catedră în 1955; Horea Bratu, Cernea și Alexandru Tănase, aceștia erau.

Cristian Vasile: *Alexandru Tănase a predat și la Facultatea de Filosofie?*⁴⁹

Mircea Flonta: Al. Tănase era profesor de științe sociale la institutele de artă, la Teatru. A fost șef de catedră, a fost și director al Institutului de Filosofie. Iosif Cernea preda istoria filosofiei marxiste și comenta textele lui Marx cu foarte multă claritate și acuratețe. La el nu interveneau niciun fel de considerații politice, politică curentă, ideologie, referiri la documentele de partid etc. Prin 1964, pe când eram doctorand (de fapt, *aspirant*), trebuia să dau niște examene. Exista un examen de istoria filosofiei, care cuprindea istoria filosofiei antice, medievale, moderne, dar și istoria filosofiei marxiste. Iar în comisie erau atât C.I. Gulian, cât și Iosif Cernea. Eu m-am adresat întâi lui Gulian, pentru programarea examenului. Gulian a stabilit o anumită dată și oră și mi-a zis: „Interesează-te dacă tov. Cernea poate să vină. Dacă da, îmi confirmi că poate și rămâne așa?”. Dau telefon lui Cernea, iar Cernea a acceptat. După care Gulian mă caută ca să îmi spună că el nu poate în ziua și ora cutare. Deci trebuie să schimbăm ziua și ora. Îl sun din nou pe profesorul Cernea. Acesta din urmă a început să bombăne, dar în final a înghițit. După care Gulian a zis să schimbăm din nou. Și atunci, când i-am dat telefon lui Cernea, a început să-l înjure pe Gulian: „Ce își închipuie asta!...”, s-a dezlănțuit fără niciun fel de reticență.

Bineînțeles că profesori precum Florica Neagoe, Mihail Cernea, Radu Florian erau cei care îl sprijineau pe Tudor Bugnariu. Ceilalți erau adversarii lui și jubilau în toamna lui 1965. Ulterior a fost un fel de încercare de a atrage în grupul lor cât mai mulți oameni. Mi-am dat și eu seama despre această muncă de convingere și de racolare după ce la mine a venit Gheorghe Enescu, pe care îl știam demult, căci fusese cu un an mai mic decât mine în studenție. Ne cunoșteam de mult din facultate, din cămin etc. Începuse să mă prelucreze în sensul că ar trebui să mă alătur taberei lor. Era o tensiune foarte accentuată. Și vreau să vă mai spun ceva. Mi-aduc aminte că la început profesorul Tudor Bugnariu m-a privit cu destulă reticență. De fapt, acesta este răspunsul la întrebarea dvs *despre condițiile în care am revenit – după aproape un deceniu – la Facultatea de Filosofie?* Am fost adus în cadrul unei acțiuni politice de îmbunătățire a compoziției naționale a cadrelor universitare de la Facultatea de Filosofie. Nimeni nu mi-a spus așa, dar despre această chestiune se vorbea chiar oficial. Partidul a decis, după 1964, să schimbe

⁴⁹ Pentru biografia lui academică, vezi Adela Hîncu, Agata Zysiak, „Socialist culture, participation and expert knowledge in Poland and Romania in the long 1960s”, în *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, vol. 30, nr. 2, 2023, p. 240. Al. Tănase nu a fost însă doar un „filosof al culturii”. Memorialistica îl consemnează și în alte ipostaze mai puțin flatante – Gabriel Liiceanu, *Dragul meu turnător*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 274–276.

profilul etnic îndeosebi în catedrele de științe sociale. H. Uschersohn a fost trimis la Institutul Politehnic...

Cristian Vasile: *Exact pe locul lui ați venit?*

Mircea Flonta: Exact pe locul lui, doar că el era conferențiar în momentul acela, nu devenise profesor mi se pare. Eu când am venit la Filosofie eram lector; am devenit conferențiar abia în 1968–1969.

Cristian Vasile: *Era o condiție să fii membru de partid pentru a deveni conferențiar?*

Mircea Flonta: Era o condiție în general ca să fii într-o catedră de științe sociale. Puteai să fii însă, dacă erai încă tânăr, și UTM-ist. Eu am intrat în partid abia în 1964, în organizația de bază de la IMF, deci târziu după absolvirea facultății. Dar fusesem în toată această perioadă – între 1955 și 1964 – membru UTM. Dar dacă nu ajungeai membru de partid până la o anumită vârstă, apoi nu mai supraviețuiai nici în catedră. Să fii membru de partid era o condiție. Bineînțeles, mai târziu, intrarea în partid era foarte ușoară, spre deosebire de perioada anterioară. Cum vă spuneam, eu am venit la Filosofie în cadrul acestei acțiuni „naționale”. Eu am fost încântat, căci nu realizam toate implicațiile. Deși, pe de altă parte, eram puțin frământat, pentru că mă gândeam că am ajuns la Facultatea de Filosofie, unde au fost profesori veritabili între cele două războaie (îi vedeam mai mari decât îi văd acum) și-mi ziceam: „cine sunt eu? Vin la catedră după acești titani...” Iar Tudor Bugnariu – cum spuneam – m-a privit la început cu suspiciune. Pentru că am fost adus, era clar, în cadrul unei acțiuni ce semăna pentru unii cu o epurare. După care, dacă Tudor Bugnariu a văzut că eu îmi văd de treabă, a devenit foarte deschis și am ajuns în relații foarte bune.

Cristian Vasile: *Doamna Dorli Blaga mi-a sugerat să vă întreb cum decurgea o ședință de catedră condusă de profesorul Tudor Bugnariu cu Mircea Flonta aflat în sală...*⁵⁰

Mircea Flonta: Dincolo de acel eveniment violent din 1965, care a dus și la îndepărtarea lui Tudor Bugnariu de la decanat, trebuie spus că au existat două perioade, oarecum distincte, una între 1965 și 1971 și alta din 1971 și până în 1989. Mai ales din toamna lui 1971 am simțit o despărțire clară de „perioada liberală”. Nu discutăm aici cât de liberală a fost.

Cristian Vasile: *Intervenise „minirevoluția culturală”, tezele din iulie 1971*⁵¹.

Mircea Flonta: Bineînțeles. A început o presiune extraordinară din toamna lui 1971. A fost ca un *crescendo*. Dar Tudor Bugnariu era mai departe șef de catedră. Venea la ședințe și avea cu el o serie de hârtii, de adrese cu diverse cerințe. Lua o hârtie și citea: „Centrul Universitar București ne cere să facem cutare și cutare.

⁵⁰ Pentru mai multe detalii despre Tudor Bugnariu, vezi și Marin Diaconu (ed.), *Tudor Bugnariu, profesorul militant*, Sibiu, Editura Techno Media, 2013.

⁵¹ Vezi pentru detalii – Ana Maria Cătănuș (ed.), *Sfârșitul perioadei liberale a regimului Ceaușescu. Minirevoluția culturală din 1971*, București, Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, 2005.

Și adăuga: «nu vom face asta!». Și punea hârtia deoparte. Lua altă hârtie: «Direcția Predării Științelor Sociale din Ministerul Învățământului vrea ca noi să facem nu știu ce...». Nu vom face asta”. Și tot așa, la rând, făcea cu fiecare adresă în care se cereau tot felul de măsuri care să politizeze învățământul filosofic pe linia noilor orientări, a „gândirii” lui N. Ceaușescu. I-am admirat curajul. Când am venit în catedră, am fost extrem de surprins cum se discuta. Și le spuneam unora dintre colegii mei mai tineri, acum nu mai sunt tineri, care au fost aduși de Tudor Bugnariu în catedră, că au avut o mare șansă. Este un aspect despre care nu se prea vorbește. Atât timp cât a fost decan, Tudor Bugnariu a avut și posibilitatea să influențeze alegerea unor oameni pentru facultate, pentru catedrele facultății, și în primul rând pentru catedra de istoria filosofiei și de filosofie. Aceștia au provenit dintre absolvenții facultății. Profesorul Bugnariu i-a adus pe Vasile Tonoiu și pe Ilie Pârnu, care sunt printre figurile proeminente ale scenei profesionale filosofice românești. Cred că ei doi nici nu își dădeau seama pe ce lume trăiesc. Trebuia să le spun eu: „Voi nu realizați ce bine vă merge!” Pentru că dacă spiritul în care se discuta la noi în catedră ar fi fost dominat la o catedră ca cea de la IMF, pentru cadrele didactice de aici ar fi fost fatal. Pur și simplu, cei de la IMF ar fi riscat să-și piardă slujba. Când venea vorba despre confruntarea dintre marxism și alte ideologii, Tudor Bugnariu afirma că trebuie să ne detașăm de orice dogmatism, căci filosofia este domeniul confruntărilor de opinii. Sigur că noi pornim în această confruntare de pe poziții marxiste, dar suntem deschiși spre experiența socială a lumii contemporane și deschiși la noile evoluții din știință. Și sigur nu ceea ce a spus Marx este ultimul cuvânt, cu atât mai puțin Engels sau Lenin, sau altcineva. Este important a gândi din perspectivă marxistă asupra noilor fenomene. Nimeni nu are ultimul cuvânt și nu are autoritatea ultimă, ci contează numai discuția de idei, cu argumente. Aceasta este adevărata filosofie, făcută într-un stil științific etc. Iată de ce afirm că această lume ce gravita în jurul catedrei conduse de Tudor Bugnariu era cu totul diferită decât cea de la alte catedre de științe sociale.

În bibliotecă, cel puțin la biblioteca Facultății de Filosofie și posibil la Biblioteca Centrală Universitară, poate fi găsită o carte litografiată la Centrul de multiplicare a Universității din București, în jurul anului 1970. Ea reproduce un referat susținut de profesorul Bugnariu și discuțiile care au avut loc pe baza acestui referat la Catedra de Filosofie a Universității din București, în jurul anului 1970. Și eu am o intervenție acolo. Coordonatorul volumului este un coleg din catedră, Traian Podgoreanu⁵². Cine cunoaște directivele oficiale, documentele programatice ale Partidului și orientarea promovată în presa ideologică din acei ani va putea, citind acest volum, să verifice afirmația că Tudor Bugnariu întreținea în catedra pe care o conducea o raportare la filosofie și la filosofia marxistă care nu răspundea directivelor și șabloanelor propagandei oficiale.

⁵² În anii 1970, Traian Podgoreanu a coordonat (uneori în colaborare) mai multe volume dintr-un manual universitar dedicat filosofiei marxiste – vezi de exemplu: Ilie Pârnu și Traian Podgoreanu, *Curs de filosofie marxistă. Teoria cunoașterii*, București, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1975.

Cristian Vasile: *Dar Tudor Bugnariu nu era cenzurat de organizația de partid?*

Mircea Flonta: Nu era vorba despre așa ceva.

Cristian Vasile: *Nu exista o tensiune în partid?*

Mircea Flonta: Nu numai că organizația de partid nu-l cenzura. Nu-l cenzurau nici alții, mai sus puși. De ce? Bugnariu era cunoscut ca un om care avea statutul de ilegalist.

Cristian Vasile: *Și antifascist.*

Mircea Flonta: Nimeni nu știa, dintre activiștii la nivelul de jos, de la Universitate, de la nivelul mediu, Centru Universitar și municipiu, dacă nu cumva lui N. Ceaușescu, de pildă, nu i-ar trece prin cap să îl convingă pe Bugnariu să scrie câte ceva despre rolul lui în istoria Partidului Comunist Român, în mișcarea antifascistă din România etc. Și dacă Tudor Bugnariu îi făcea un asemenea serviciu, totul se ștergea, tot ce ar fi putut raporta negativ acești activiști. Vreau să fac o paranteză, să vă povestesc o întâmplare trăită, din care rezultă cât de crucială putea fi invocarea numelui lui Ceaușescu. Prin anii 1966–1967 era un fel de învățământ politic special pentru catedrele de științe sociale. Nu se făcea învățământul la locul respectiv, facultate, universitate, se făcea la cabinetul municipal de partid. O dată pe lună, într-o luni, așa mi-aduc aminte, erau organizate de Cabinetul municipal de partid expuneri, discuții, dimineața și după-masă. Și într-o zi a fost invitat pentru o expunere – care a fost la Facultatea de Drept – Zaharia Stancu, care era președintele Uniunii Scriitorilor. În 1967, în epoca de maximă deschidere. Și Zaharia Stancu a ținut un discurs extrem de nonconformist, în care a vorbit despre Mircea Eliade, despre Emil Cioran. Prin urmare, s-au iscat întrebări ușor panicate: ce face tipul acesta, cum își permite să spună astfel de lucruri? Știu că erau niște „câini răi”, tipi a căror rațiune de a fi consta în fidelitatea față de o poziție foarte dură. Ei abia așteptau „să demaște” devieri de la ceea ce considerau că este linia politică a Partidului. Unii dintre aceștia i-au pus diferite întrebări conferențiarului, întrebări ca aceasta: „Dar cum, nu a fost Mircea Eliade legionar?”. Foarte relaxat, Zaharia Stancu a negat că Eliade a fost legionar. Nu știu ce s-a mai întregat despre Emil Cioran. La un moment dat, Stancu a adăugat: „mi-ar face plăcere să aibă și Universitatea din București un profesor precum Mircea Eliade. Să avem noi, ca publiciști și esești, oameni precum Emil Cioran. Ar fi ceva, n-ar fi de ici-de acolo” ș.a.m.d.⁵³ Iar noi ne uitam stupefiați. Ne închipuiam că vorbitorul știe că acum se pot spune public asemenea lucruri și, totuși, nu ne venea să credem urechilor. La sfârșit, când a terminat de răspuns la toate întrebările, rămânând pe poziția acesta, a fost aplaudat frenetic. Cei mai mulți desigur simpatizau cu poziția lui.

⁵³ Aparent paradoxal, contactat în 1967 în Italia de către informatorii Securității (de „Vasilescu N.”, mai precis) și tatonat în legătură cu o posibilă revenire în țară cu ocazia Colocviului internațional dedicat lui Constantin Brâncuși, Mircea Eliade se arăta rezervat precizând că: „se teme de o eventuală primire jignitoare din partea unor scriitori” (iar primul evocat era chiar Zaharia Stancu); vezi Dora Mezdrea (ed.), *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008, p. 78.

Și la un moment dat, s-a ridicat chiar el și a început, ca și ceilalți, să aplaude. Și eu mă gândeam: „Ăstuia i s-a urcat la cap? Ce se întâmplă?” Se știa că numai „conducătorii” Partidului puteau proceda așa. În sfârșit, s-au liniștit aplauzele, iar Zaharia Stancu a zis: „Am aplaudat pentru omul datorită căruia suntem astăzi aici și vorbim așa cum am vorbit: N. Ceaușescu!”. Nu a zis *Nicolae*, ci *N. Ceaușescu*. În momentul acela, toți acei indivizi ce puneau întrebări au putut să-și rupă fițuicile și ciornele de informare. Pentru că prin apelul la autoritatea supremă, Zaharia Stancu a anulat efectul potențial periculos al declarațiilor sale neconformiste.

Dacă nu cunoșteau poziția lui Ceaușescu față de un om cu trecutul lui Bugnariu, activiștii obișnuși ezitau să îl atace. Iar profesorul Bugnariu utiliza acest capital nu pentru a obține privilegii personale, ci pentru a se opune curentului distructiv care venea de sus, pentru a-i ocroti pe cei care aspirau să predea și să scrie filosofie cât de cât profesional. Nu era vorba, subliniez, numai de cei care erau în catedra pe care o conducea, Catedra de Filosofie a Universității din București.

Cristian Vasile: *Deci acestor delatori și activiști le era frică...*

Mircea Flonta: Da. Ei știau despre discuțiile din sânul catedrei noastre și colportau între ei că Tudor Bugnariu este absolut neconformist etc. Poate informau și Securitatea. Însă ca activiști de partid, nu declanșau încă o acțiune politică împotriva lui Tudor Bugnariu. Pentru că nu știau ce se va întâmpla. Iar Bugnariu profita de pe urma indeciziei acestora. Cu alte cuvinte, ce era admirabil la Bugnariu? În loc să își folosească statutul pentru parvenirea proprie, pentru avantaje, pentru familie etc., el îl folosea pentru a-i apăra pe studenți, pe tineri și a promova o poziție rațională, decentă, care, bineînțeles, îi aducea mulți dușmani. Tudor Bugnariu se considera marxist. Sigur, *marxist* în sensul înțeles de comuniștii italieni, de exemplu. Știu că era abonat la *L'Unita* și îmi povestea tot timpul care sunt noutățile, ce scriu unii, ce spun alții. Dar era un adversar înverșunat al sistemului politic existent și nu își făcea iluzii. Este foarte important să se înțeleagă că în condițiile date o asemenea poziție însemna mult.

Cristian Vasile: *Ce părere avea despre Nicolae Ceaușescu la momentul 1971?*

Mircea Flonta: Vă dau un singur exemplu. Tudor Bugnariu locuia pe Bulevardul Dacia, iar eu îl vizitam destul de des după ce s-a pensionat. Până în 1974 am locuit pe str. Icoanei, deci foarte aproape. Așa că veneam la el și discutam, printre multe altele, și tot felul de chestiuni politice. Astfel de convorbiri au continuat. Îmi aduc aminte că am discutat aprins pe marginea intervenției lui Constantin Pârvulescu la Congresul PCR.

Cristian Vasile: *În 1979*⁵⁴.

Mircea Flonta: Da. Atunci Tudor Bugnariu era deja pensionat. Îmi spune el: „Știi că C. Pârvulescu a fost dus la diferite spitale și clinici, i s-au făcut analize, dar

⁵⁴ Pentru acest moment în care Constantin Pârvulescu l-a contestat pe N. Ceaușescu, vezi Ștefan Bosomitu, „Constantin Pârvulescu vs. Nicolae Ceaușescu. Congresul XII al PCR (24 nov. 1979)”, <https://stefanbosomitu.wordpress.com/2013/11/25/constantin-parvulescu-vs-nicolae-ceausescu-nov-1979-congresul-xii-al-pcr/>, accesat: 20 februarie 2024.

în tot timpul acesta nu a mâncat și n-a băut nimic”. Eu am întrebat: „Păi de ce?” „Pentru că el cunoaște istoria partidului!” Când era vorba de politică, raporta totul la principii. Nu menaja pe nimeni. Presupun că își reproșa și sieși anumite atitudini și acțiuni din trecut, dar despre asta nu am vorbit niciodată. Iar pe N. Ceaușescu, în discuții de felul acesta, îl descria în termeni dintre cei mai duri cu putință. Cu alte cuvinte, el voia să spună următorul lucru: „Nu mi-aș fi putut închipui niciodată că situația politică și socială să degereze în felul acesta. Nu mi-am putut imagina vreodată că se va putea ajunge aici, că aberațiile lui Ceaușescu se vor putea prezenta drept politică marxistă”. Dar Ceaușescu știa foarte bine cum să prezinte o relație de continuitate între stânga marxistă și politica efectivă. Pentru Tudor Bugnariu acesta era un element de continuă revoltă. Îmi tot spunea: „Eu am investit energii extraordinare atunci când m-am implicat politic, când am aderat la marxism. Și am tras și ponoasele, adică am fost de partea comuniștilor, într-o perioadă în care nu primeai gratificații”.

Cristian Vasile: *Era chiar un risc...*

Mircea Flonta: Un risc considerabil, pentru că România a fost brutală în represiune. Nu trebuie să vă spun eu, ca istoric știți, a fost brutală nu numai în perioada comunistă, a fost brutală și în perioada precomunistă.

Cristian Vasile: *Dar succesorii lui, ca șefi de catedră sau decani, ce profil intelectual și politic au avut? L-au atins în ceea ce privește deschiderea? Mă refer la perioada de până în 1989...*

Mircea Flonta: Nici vorbă. Nici nu aveau același statut, același prestigiu. Adică, ce vreau să spun? Printre succesorii lui au fost profesori care erau plini de bune intenții. La un moment dat, a fost și Alexandru Valentin prodecan. El a susținut ferm profesionalitatea și corectitudinea în viața de fiecare zi a instituției. Niciunul dintre noi nu îi înfrunța cu atâta curaj pe activiștii obtuzi și răuvoitori. Dar bineînțeles că nu avea platforma necesară să facă ce făcea Bugnariu, adică să aibă independența deplină față de autorități. Cu alte cuvinte, Bugnariu, cât a fost șef de catedră, a creat un climat de libertate, o atmosferă de emulație. El avea o formație strict marxistă, nu era familiarizat cu literatura pe care o frecventam noi, cu preocupările noastre profesionale. Noi, cei mai „tineri”, ne ocupam de epistemologie, de filosofia științei, ale căror surse și modele erau în filosofia analitică occidentală. El era cumva străin de lumea aceasta academică, dar ne încuraja întrucât admitea că preocupările noastre fac parte din zona profesionalismului.

Cristian Vasile: *Cum ați primit reabilitarea sociologiei? Sociologia nu s-a mai predat după 1948. Abia după 1965 sunt reluate cursurile de sociologie, se înființează o secție de sociologie⁵⁵.*

⁵⁵ Trebuie spus că au existat și proiecte alternative, eșuate – Ștefan Bosomitu, „Tudor Bugnariu și un proiect eșuat de reinstituționalizare a sociologiei în România comunistă”, în *Revista română de sociologie*, serie nouă, an. XXVIII, nr. 1–2, 2017, p. 55–77.

Mircea Flonta: Mi s-a părut o inițiativă foarte încurajatoare. H.H. Stahl, un om extrem de serios, a fost adus profesor în acest context⁵⁶. A contribuit la aceasta și Miron Constantinescu care vorbea deschis despre faptul că trebuie reabilitată, din punct de vedere metodologic, concepția lui Dimitrie Gusti, a școlii sociologice de la București. Miron Constantinescu a încercat să încurajeze cercetătorii să lucreze în mod profesional. Bineînțeles, cu o anumită notă de conformism, dar faptul că l-a recuperat pe H.H. Stahl și a lăsat ca studenții să fie îndrumați și formați de Stahl arată că intenția lui fusese aceasta: încetul cu încetul să emancipeze sociologia empirică de ideologie. Una dintre mize era aceasta: care este raportul dintre materialismul istoric și sociologia generală? Punctul de vedere dogmatic susține că sociologia generală nu este altceva decât materialism istoric. Iar punctul de vedere care se profila în acest context al anilor 1965–1966 era că, dimpotrivă, sociologia este o știință, nu filosofie. O știință socială. Bineînțeles, nu trebuia să ajungi la concluzii care să fie explicit formulate în contradicție cu documentele de partid. Dar, totuși, se considera că există o parte de cercetare sociologică care este destinată pentru publicații și alta care este pentru informare. Și ideea era aceasta – din perspectiva celor care pledau pentru renașterea sociologiei – că trebuie să facem cercetare științifică, pentru că, dacă nu cunoaștem cât de cât realitatea, atunci bineînțeles că nu se pot lua măsuri raționale în economie și în viața socială. Sigur că multe aspecte din cercetarea socială nu se pot publica, pentru că, să dăm Cezarului ce este al Cezarului, înțelegem rigorile propagandei, dar trebuie să facem cercetare socială, iar rezultatele acestor cercetări ar trebui să fie cunoscute și luate în serios de cei care adoptă decizii, dacă ne interesează ca aceste decizii să fie cât de cât competente și responsabile.

Cristian Vasile: *Au existat – și ați scris și dvs – manuale, cursuri interzise sau care au dispărut? De exemplu, știu că a existat un curs al lui Leonte Tismăneanu de socialism științific, care în 1958 a dispărut pentru că Leonte Tismăneanu a fost subiectul unei anchete de partid. L-ați văzut, cât a circulat?*

Mircea Flonta: Nu l-am văzut. Eu nu am predat socialism științific, deci nu am consultat niciodată acel curs. Nu m-au interesat lucrări de acest fel. Voiam să mă distanțez de astfel de preocupări.

Cristian Vasile: *Manualul de economie politică al lui Barbu Zaharescu, cel din 1949–1950, a fost pus în discuție, iar Barbu Zaharescu a căzut în dizgrație în 1952 pentru că apăruse lucrarea de economie a lui I.V. Stalin. Barbu Zaharescu a fost criticat chiar de Leonte Răutu...*

Mircea Flonta: Bineînțeles. Acesta era și genul de mișcare specifică a lui Răutu...

Cristian Vasile: *Era o lecție de disciplinare folosită ideologic...*

⁵⁶ Pomind și de la mărturia aceasta, am surprins câteva elemente ale aceluia context istoric – Cristian Vasile, „Biografia și opera lui Henri H. Stahl reflectate în dosarul său de cadre”, în *Transilvania*, nr. 1–2, 2022, p. 33–38.

Mircea Flonta: Dar nu numai atât. Bineînțeles că Leonte Răutu a trebuit să vorbească și a vorbit cu mult entuziasm ani de zile limbajul lui Stalin. Dar în momentul în care a avut loc o schimbare radicală a politicii partidului, în 1964–1965 și în anii următori, Răutu s-a reorientat în mod prompt. S-a delimitat nu numai de ideologia și de practicile epocii staliniste, ci și de ideologia internaționalistă marxist-leninistă. În ceea ce îl privește, și-a făcut autocritica în termeni generali. Pe colaboratori i-a criticat însă la obiect. Spunea: „Trebuie să condamnăm cutare și cutare practici”. Nu spunea însă că multe din ele nu erau decât executarea dispozițiilor sale.

Cristian Vasile: *A fost o ședință de prelucrare cu profesorii de filosofie după Declarația din aprilie 1964*⁵⁷?

Mircea Flonta: Ooo! Foarte multe! Eu îmi aduc aminte că au fost multe ședințe de prelucrare după Declarația din aprilie.

Cristian Vasile: *Unde v-au chemat? La Biblioteca Academiei?*

Mircea Flonta: Nu. Eu eram încă la IMF. Mai întâi au fost ședințe la nivelul Centrului Universitar București. Și a mai fost o ședință și la nivelul superior, la care a participat și Nicolae Ceaușescu, la Sala Palatului. S-a prelucrat *Declarația de aprilie* pentru o listă aleasă de membri ai catedrelor de științe sociale, dar nu numai, ci și pentru activiști din domeniul ideologic de la toate nivelurile, cu toții selecționați. Iar în 1968, la Plenara din aprilie, atunci când a fost chestiunea cu Alexandru Drăghici și cu ceilalți, iarși s-au ținut astfel de ședințe.

Dar să revin la manuale și la cărți de filosofie. Vreau să vă spun că, în general, după orice cotitură în marile orientări politice, toate publicațiile erau verificate din nou și cele care erau expirate din punct de vedere politic și ideologic erau scoase din uz. Cu alte cuvinte, sigur că nu mai era dezirabilă, la mijlocul anilor 1960, pledoaria din trecut pentru Uniunea Sovietică și pentru puritatea doctrinară a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, preamărirea a tot ceea ce era sovietic, învățarea în orice domeniu din experiența sovietică ș.a.m.d. Iar sfaturile oferite de consilierii sovietici deveniseră demne de dispreț. Să vă dau un exemplu. Prin 1956–1957, toți membrii catedrei de la Universitate au fost chemați de consilierul sovietic, al cărui nume era Iuri Gaidukov. Era pusă în discuție fiecare lucrare din planul de cercetare științifică a catedrei. Când mi-a venit rândul, am început cu unele considerații de ordin filosofic despre tema mea de atunci, categoriile filosofice esență și fenomen. M-a întrerupt destul de repede spunându-mi: „Acestea sunt chestiuni clare, din punct de vedere teoretic. Tov. V.I. Lenin a spus că fenomenul se esențializează și esența se fenomenalizează. Aceasta este dialectica esenței și fenomenului. Trebuie să arătați cum apare această dialectică în documentele Congresului al XX-lea al PCUS, ale Congresului al XVIII-lea al Partidului Comunist Chinez și ale Congresului al II-lea al Partidului Muncitoresc Român”. Ei bine, în 1964–1965, tocmai astfel de lucrări deveniseră obiect de ironie și de bătaie de

⁵⁷ Pentru contextul Declarației, vezi Vladimir Tismăneanu, „Carta stalinismului național: Declarația din aprilie 1964”, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, vol. 13, 2014, pp. 23–30.

joc. Recunosc că era reconfortant. Dar speranțele care s-au înfiripat atunci au fost destul de repede dezmințite de evoluția evenimentelor.

Cristian Vasile: *Am aici o listă, cred că nu completă, cu profesorii de la Facultatea de Filosofie. Dacă aveți un cuvânt despre fiecare. Lista începe cu Athanase Joja. Mai este și Niculae Bellu. Ath. Joja a publicat o carte de logică care înțeleg că este onorabilă*⁵⁸.

Mircea Flonta: Despre Ath. Joja ar fi multe de spus. Cred că Joja a apărut pentru prima dată în facultate în 1953, la Catedra de logică. Sau în 1952–1953, atunci când eu eram în anul II. Ne-a ținut o serie de cursuri, și-mi aduc aminte că era un anumit contrast, pentru că el nu făcea niciun fel de referiri la ideologie și la politică și era centrat pe filosofia greacă și pe literatura occidentală despre greci. De la el am auzit prima dată de istorici ai filosofiei ca Eduard Zeller, Theodor Gomperz, Leo Robin. Autorul lui favorit era Aristotel. Și de fapt și în scrierile mai târzii ale lui Joja se vede asta, căci modul lui de a aborda problemele filosofice era în general de inspirație aristotelică. Joja avea un limbaj mult diferit, adică mult mai academic, mai profesional. Venea foarte elegant, cu manșete, cu butoni, ceea ce pe vremea aceea nu se purta, pentru că devenea suspect din punct de vedere politic. Nici pălărie nu se purta, se purta șapcă. Și vorbea despre imobilitatea eleată și despre curgerea heraclitiană și de lucruri din acestea. Și îmi aduc aminte că mi s-a povestit o întâmplare, un dialog în contradictoriu purtat între Ath. Joja și un student. Întâmplarea s-a petrecut la cursurile seriei de după noi (Gheorghe Enescu, Alexandru Boboc, Sorin Vieru ș.a.m.d.). Ei aveau niște colegi de an proveniți de la Școala specială de doi ani. Deveniseră studenți, dar terminaseră patru clase de liceu în doi ani. (Este un alt subiect pe care nu-l discutăm!). Ei bine, la sfârșitul a două ore, în care Ath. Joja a predat în maniera pe care am descris-o, se ridică un astfel de absolvent de școală specială ca să vorbească cu profesorul. I-a spus că el, ca muncitor, venit din fabrică, trebuie să poată urmări ce se spune la curs: „Tovarășe, să-ți schimbi cursul, că nu înțelegem nimic!” Iar Athanase Joja i-a replicat pe același ton elevat, spunând că din partea unui student se așteaptă la o atitudine mai pertinentă.

Deci așa era Ath. Joja ca profesor. Iar în 1955, în toamnă, când am venit preparator, pe Joja n-am avut ocazia să îl văd, să îl cunosc mai îndeaproape. Era puțin vizibil prin facultate, deoarece avea diverse funcții. Cred că a și devenit ministru, apoi președinte al Academiei Române etc. L-am mai revăzut o dată, prin anii 1970. Eu am cunoscut-o foarte bine pe fiica lui, pe Oltea Joja, care mi-a fost studentă; ea urma secția de psihologie.

Cristian Vasile: *Ath. Joja a deținut mai multe funcții, din 1957 a devenit ministru al Învățământului și Culturii...*

Mircea Flonta: Da. Se vedea doar cu cei de la el de la catedră, noi nu-l vedeam. În 1955, el a inaugurat un curs nou introdus în programa Facultății de Filosofie. Era pe atunci personajul cel mai influent, mult mai influent decât

⁵⁸ Ath. Joja, *Studii de logică*, București, Editura Academiei RPR, 1960.

C. Ionescu Gulian. De ce? Pentru că avea o relație directă cu Gh. Gheorghiu-Dej, pe care Gulian nu o avea. În general, îl marginalizase pe Gulian și lucrul acesta era salutar, însemna mult. Era important că Joja dă tonul, și nu Gulian. Era o deosebire semnificativă. Nu vreau să mă opresc asupra subiectului pe larg, dar aş putea să vorbesc despre el. În 1955 a introdus un curs de istoria logicii. Acest curs, care s-a ținut și după ce a dispărut Joja, era de fapt un curs de istoria filosofiei, dar de cu totul altă factură. Istoria filosofiei, așa cum mi s-a predat mie și cum se mai preda în continuare în facultate, în 1955, era foarte îndatorată cărților sovietice de „filosofie”. Se făcea mare caz, bunăoară, de filosofia orientului antic.

Cristian Vasile: *Ion Banu a fost unul dintre cei care au predat un curs de filosofia Orientului antic. A și publicat o carte...*⁵⁹

Mircea Flonta: Da. Dar evoluase mult începând din anii 1960. Atunci când preda la început, în 1951–1952, nu avea o pregătire de bază în domeniu și urma schemele primitive ale istoriei filosofiei din epoca stalinistă. Tot timpul se combătea europocentrismul. Filosofia greacă, să zicem așa, piscul gândirii filosofice antice, era diminuată, în timp ce era exaltată tradiția filosofică din Orient, Egipt, China îndeosebi. Pentru că după 1949 China tocmai devenise socialistă. O varietate de reprezentări mitologice și precepte de înțelepciune erau interpretate pe axa materialism – idealism, dialectică – metafizică. Era neconvingător chiar și pentru cel neinițiat. Or, Athanase Joja, de fapt, preda istoria filosofiei, îndeosebi istoria filosofiei grecești antice, la cursul de istoria logicii. El preda în realitate explicit și clar, direct, după tratatele lui Eduard Zeller, Theodor Gomperz, Leo Robin și într-o manieră „obiectivă burgheză”. Așa ar fi fost calificată în documentele de partid o astfel de manieră de a preda. Era un contrast puternic. Ath. Joja își putea permite acest lucru datorită poziției sale politice. Ceea ce nu îi micșora totuși meritul și impactul pozitiv al poziției sale. Îmi aduc aminte că Ludwig Grünberg și cu mine frecventam constant noul său curs de istoria logicii în anul universitar 1955–1956. Dacă noi am fi reluat ceea ce spunea pe atunci Joja, am fi fost puși la stâlpul infamiei. Era de ajuns să fi prins cu o carte de filosofie indezirabilă. Era deja un risc. Când eram eu student mi-aduc aminte că odată, când a venit mama mea vitregă la București, am fost invitat într-o casă din București. Acolo locuia o doamnă care terminase Conservatorul, dar înainte 1948 urmase și studiile de la Litere–Filosofie. Avea în bibliotecă prima ediție a traducerii *Criticii rațiunii pure* a lui Kant, datorată lui Traian Brăileanu. Iar eu am rugat-o să mi-o împrumute. Am luat-o la cămin, dar nu o arătam decât celor mai buni prieteni ai mei. Astăzi pare ceva greu de închipuit! Dă o idee asupra epocii.

Cristian Vasile: *Era un mare pericol dacă erați descoperit...*

Mircea Flonta: Da. Și-atunci, dacă cu Kant era acest risc, darămite să vorbești despre profesorii aceștia „burghezi” de istoria filosofiei, să îi iei ca bază pentru interpretarea istoriei filosofiei era un act pe care doar Joja și-l permitea. Pentru noi

⁵⁹ Ion Banu, *Filosofia Orientului antic*, vol. I, București, Editura Științifică, 1967.

a avut o influență pozitivă, considerabilă. Nu știu ce relații au existat între Ath. Joja și Tudor Bugnariu...

Cristian Vasile: *Și Athanase Joja avea un trecut procomunist...*⁶⁰

Mircea Flonta: Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit pe Tudor Bugnariu comentând pe marginea relației sale cu Athanase Joja. Știu că după ce a murit Ath. Joja, T. Bugnariu a avut în mod provizoriu sarcina de a se interesa de Centrul de Logică al Academiei RSR, de a gira acest centru înființat de Joja. Fac aici o paranteză. Mi-aduc aminte de o discuție cu prof. Bugnariu care-mi spunea că Constantin Noica, care lucra la Centrul de Logică, ține să se pensioneze și nu are anii de muncă, vechimea, ca să obțină o pensie cât de cât decentă. Până la urmă s-a găsit o soluție care implica Uniunea Scriitorilor. Tudor Bugnariu era foarte preocupat să îl ajute pe Constantin Noica. Iar Athanase Joja îl adusese la Centrul de Logică. Îmi aduc aminte de o comemorare a lui Joja, după moartea lui, survenită în 1972, la care am asistat. Atunci Noica a vorbit foarte elogios despre Joja. Îi era, desigur, personal recunoscător, dar nu numai atât. Dar să revin. Nu știu ce relații au existat între cei doi, dar, alături de Tudor Bugnariu, și Joja era un pol, adică reprezenta o abatere sensibilă și importantă de la ortodoxia ideologică oficială. Și Ath. Joja, ca și Bugnariu, o putea face pentru că nu prea îl atacau activiștii și pentru că avea relații sus puse. Cel puțin până în 1965. Cert este că, în ultima perioadă a vieții lui, Joja a fost totuși atacat de activiștii din universitate.

Cristian Vasile: *Când, mai precis? După 1970?*

Mircea Flonta: Chiar și înainte. Îmi aduc aminte perfect, era prin 1968–1969. Tamara Dobrin era una dintre persoanele care orchestra astfel de atacuri. A fost o conferință municipală de partid la București înainte de nu știu care congres...

Cristian Vasile: *Congresul al X-lea al PCR...*

Mircea Flonta: Da, înainte de congresul al X-lea, în vară. Conferința municipală s-a desfășurat în zilele examenului de admitere.

Cristian Vasile: *Adică aproximativ în iunie 1969.*

Mircea Flonta: Da, atunci a fost conferința municipală. Și la una dintre ședințe, o persoană de la noi din facultate, pusă de Tamara Dobrin, a luat cuvântul și a spus că Athanase Joja nu participă la activitatea organizației, nu își îndeplinește îndatoririle de partid, nu își plătește la timp cotizația de membru de partid etc. Ceea ce a dat naștere unei discuții. Ion Gh. Maurer, care era și prim-ministru, a intervenit și el și a spus: „Eu îl cunosc pe tov. Athanase Joja, îmi este prieten, dar cred că în acest caz a greșit. Nu este bine ca noi, comuniștii cu răspunderi, să absentăm, noi trebuie să fim prezenți în activitățile politice și obștești ale organizației de partid din care facem parte!”. Deci, acesta a fost momentul în care a devenit clar că Ath.

⁶⁰ A fost membru al PCR încă din ilegalitate și a activat ca secretar al Blocului Democratic, formațiune procomunistă; vezi ANDCO (Analiza dosarelor comuniștilor ilegaliști), Platformă online realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS-UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0594.– Fișa nr. 7889 [Joja Athanase], în andco.ro; <http://andco.ro/aplicatie/>; accesat: 20 februarie 2024.

Joja nu mai are aceleași relații la vârful puterii, cu secretarul general, cu Ceaușescu, așa cum le avusese pe vremea lui Gheorghiu-Dej. Și probabil că, dacă nu ar fi murit, în 1972, i-ar fi mers prost. Pornind de la ceea ce spuneam despre Athanase Joja, sunt tentat să fac o observație mai generală. Cred că există persoane inteligente, cu interese intelectuale, asupra cărora filosofia poate exercita o anumită fascinație. După părerea mea, Athanase Joja, N. Bellu, Pavel Apostol, N. Tertulian, Dumitru Ghișe, dintre colegii mei Ludwig Grünberg, fiecare în felul său, au fost printre aceștia. De aceea, niciunul dintre ei nu a putut urma, în mod consecvent, o lungă perioadă de timp linia ideologică oficială, numeroasele meandre ale acesteia. A putut-o face C. Ionescu-Gulian și de aceea presupun că pe el filosofia nu l-a fascinat.

Un caz interesant, din această perspectivă, este Ion Rebedeu. L-am cunoscut în 1955. Încheiase atunci studii de filosofie în URSS și fusese numit asistent la catedra de materialism dialectic și istoric a Universității din București. El avea o minte bună, dar eu nu cred că l-a fascinat filosofia. Pe ce teme afirm aceasta? Rebedeu a avut tot timpul o comportare exemplară din punctul de vedere al conformității ideologice. A fost întotdeauna pe linie, fără nicio abatere. De la începutul anilor 1970 și până în 1989 a ocupat poziția de secretar cu propaganda și ideologia la Centrul Universitar de Partid. El se comporta ca un activist ireproșabil, consecvent și intransigent atunci când alți activiști, cu răspunderi similare sau mai mari, nu se mai arătau deloc zeloși. Mihail Radu Solcan, student la Filosofie, care a urmat cursul meu de Teoria cunoașterii, în anul universitar 1973–1974, relatează într-un jurnal al său⁶¹ că a fost convocat de Rebedeu, membru al unei Brigăzi de inspecție ideologică la Facultatea de Filosofie, în acel an. Rebedeu l-a interogat insistent cu privire la cursul meu. Dorea să i se confirme că acest curs nu urmează orientările cuprinse în scrieri ale lui Marx, Engels, Lenin, ale altor teoreticieni marxist-leniniști „ortodocși”. Dacă ar fi primit confirmări ale suspiciunilor sale, atunci nu aş mai fi putut ține acest curs. Eu aş fi fost îndepărtat în mod sigur din facultate. Rebedeu nu era lipsit de înzestrări pentru filosofie, dar în mod cert interesul pentru filosofie nu a ocupat o poziție centrală în viața lui.

Cristian Vasile: *După o carieră la șefia Comitetului pentru Cinematografie*⁶², *la Facultatea de Filosofie a ajuns și Nicolae Bellu*⁶³. *Și el a avut un trecut comunist.*

Mircea Flonta: Și în cazul lui a existat o evoluție. Pot să vă spun că și Nicolae Bellu a devenit, de fapt, un dușman al sistemului, în timpul lui N. Ceaușescu. De unde știu acest lucru? Pentru că am avut o relație personală cu N. Bellu. Vă pot furniza un detaliu. Bellu s-a reorientat deplin prin anii 1960 și 1970. Pe atunci, el a

⁶¹ Mihail Radu Solcan, *Vremuri noi, vremuri vechi. Jurnal, 2007–2023*, selecție, introducere și note de Mircea Flonta și Constantin Vică, București, Editura Art, 2019.

⁶² Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă, 1948–1953*, București, Editura Humanitas, 2010, p. 222–249.

⁶³ Pentru cazul său, vezi Nicolae Bellu, *De la stânga politică la stânga culturală*, ediție de Vasile Morar, București, Editura Paideia, 2005.

încercat în facultate să își găsească parteneri de discuție printre colegii mai tineri pe care îi aprecia profesional. Treptat s-a ajuns la relații personale. A început să ne invite acasă la el, cu familia. În acest context, eu l-am cunoscut mai bine și am avut multe discuții. Cazul Niculae Bellu îmi prilejuiește un comentariu mai general. Tineri intelectuali din perioada interbelică cum au fost Tudor Bugnariu, Athanase Joja, Henri Wald și Niculae Bellu au putut fi atrași de marxism. O atracție care a avut o diversitate de motivații legate de coordonate personale și de experiențe de viață ale fiecăruia dintre ei. În fiecare caz cred că a acționat o motivație idealistă, aspirația spre o lume mai dreaptă, înclinația de a crede că lumea poate fi schimbată din temelii. Iar toate aceste porniri au fost încurajate de necunoașterea situației reale din Uniunea Sovietică, de credulitate. În primii ani de după 1944, ei au avut multe decepții, dar presupun că nu au avut curajul să se retragă din politică, curaj pe care l-a avut, de exemplu, David Prodan⁶⁴. Poate și-au făcut un timp și iluzii că lucrurile se vor îndrepta. Sau că, păstrând o anumită influență, ar putea contribui la îndreptarea lor. Oricum, au devenit prizonieri ai sistemului și atunci când au deținut posturi mai importante, au trebuit probabil să execute dispoziții pe care nu le aprobau. Presupun că au făcut lucruri pe care și le imputau. Ca universitari și-au dezvoltat însă, cu trecerea timpului, noi interese și motivații. Identitatea lor s-a schimbat. Interesele intelectuale cultivate sistematic, în primul rând interesul profesional pentru filosofie, le-a schimbat identitatea. În ce sens, cred eu? În sensul că au resimțit libertatea de gândire și expresie drept vitală. Ceea ce i-a adus în conflict cu restricții inițiate și susținute de politicieni inculți sau lipsiți de scrupule, ale căror acțiuni erau dictate exclusiv de preocuparea pentru apărarea și conservarea sistemului. Ei, și alții care în anii 1940 și la începutul anilor 1950 au susținut în mod activ regimul, au devenit, cel târziu după evenimentele din Cehoslovacia din 1968, adversarii lui. Știu că Niculae Bellu a fost entuziasmat de ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989. Sunt convins că și Tudor Bugnariu ar fi fost, dacă ar fi trăit. Nu știu dacă cei la care m-am referit au murit marxiști. Afirm însă că acel „marxism” de care ar fi putut să rămână legați în continuare putea fi pe deplin compatibil cu libertatea deplină în creație, în dezbaterile de idei, în viața publică. Altfel spus, acest „marxism” nu avea nimic comun cu practica „socialismului real” și cu încercările de a-l justifica. După părerea mea, multe discuții asupra a ceea ce s-a întâmplat în societatea românească înainte de 1989 și asupra unor persoane cu roluri publice în această perioadă rămân lipsite de nunațe. Dacă vrem să fim drepecți, trebuie să ne aplecăm cu atenție asupra fiecărui caz. Eu am beneficiat de experiențe personale și intelectuale care m-au condus devreme la o detașare de

⁶⁴ Din cauza opiniilor sale neconforme cu linia istoriografică oficială, David Prodan a fost supus marginalizării; Aurel Răduțiu, *Postfață* la David Prodan, *Memorii*, text îngrijit și adnotat de Aurel Răduțiu, București, Editura Enciclopedică, p. 238. Katherine Verdery îl integrează în categoria acelor intelectuali care au spus „Nu” în ultima fază a regimului comunist; Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, trad. Mona Antohi și Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1994, p. 5.

doctrina marxistă. Nu cred însă că toți cei care și-au menținut fidelitatea față de acele convingeri politice de stânga, pe care acceptau să le califice drept „marxiste”, au fost fie proști, fie ticăloși. Concluzia mea este că un contact autentic cu filosofia este una dintre căile imunizării de tentațiile gândirii totalitare. Susțin această concluzie nu atât pe baza unor considerații principiale, cât pe cea a unor experiențe de viață. Presupun că cel puțin unii dintre acești intelectuali atașați marxismului, persoane care au fost legate și pe această filieră de PC din ilegalitate, ar fi putut să rămână în poziții importante și în anii 1970 și 1980, dacă aceasta i-ar fi interesat cel mai mult. Așa cum au rămas Leonte Răutu, Gogu Rădulescu și alții. Eu cred că marginalizarea lor politică a fost în primul rând consecința afirmării unor opțiuni neconformiste, opțiuni ce pot fi privite și drept o expresie a respectului și fidelității lor față de anumite standarde intelectuale și morale, cel puțin în cazul unei persoane ca Tudor Bugnariu. Cercetătorii istoriei ar trebui să îi distingă de carieriștii de rând, de aceia care nu s-au dovedit dispuși să-și asume niciun fel de riscuri pentru a putea păstra un respect minim pentru propria lor persoană.